

Тем, что эта книга дошла до Вас, мы обязаны в первую очередь библиотекарям, которые долгие годы бережно хранили её. Сотрудники Google оцифровали её в рамках проекта, цель которого – сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Эта книга находится в общественном достоянии. В общих чертах, юридически, книга передаётся в общественное достояние, когда истекает срок действия имущественных авторских прав на неё, а также если правообладатель сам передал её в общественное достояние или не заявил на неё авторских прав. Такие книги – это ключ к прошлому, к сокровищам нашей истории и культуры, и к знаниям, которые зачастую нигде больше не найдёшь.

В этой цифровой копии мы оставили без изменений все рукописные пометки, которые были в оригинальном издании. Пускай они будут напоминанием о всех тех руках, через которые прошла эта книга – автора, издателя, библиотекаря и предыдущих читателей – чтобы наконец попасть в Ваши.

Правила пользования

Мы гордимся нашим сотрудничеством с библиотеками, в рамках которого мы оцифровываем книги в общественном достоянии и делаем их доступными для всех. Эти книги принадлежат всему человечеству, а мы – лишь их хранители. Тем не менее, оцифровка книг и поддержка этого проекта стоят немало, и поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые меры, чтобы предотвратить коммерческое использование этих книг. Одна из них – это технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас:

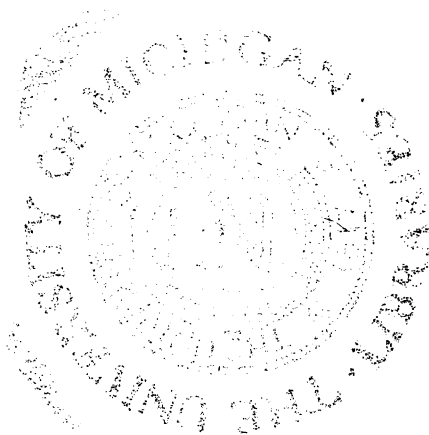
- **Не использовать файлы в коммерческих целях.** Мы разработали программу Поиска по книгам Google для всех пользователей, поэтому, пожалуйста, используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- **Не отправлять автоматические запросы.** Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого рода. Если Вам требуется доступ к большим объёмам текстов для исследований в области машинного перевода, оптического распознавания текста, или в других похожих целях, свяжитесь с нами. Для этих целей мы настоятельно рекомендуем использовать исключительно материалы в общественном достоянии.
- **Не удалять логотипы и другие атрибуты Google из файлов.** Изображения в каждом файле помечены логотипами Google для того, чтобы рассказать читателям о нашем проекте и помочь им найти дополнительные материалы. Не удаляйте их.
- **Соблюдать законы Вашей и других стран.** В конечном итоге, именно Вы несёте полную ответственность за Ваши действия – поэтому, пожалуйста, убедитесь, что Вы не нарушаете соответствующие законы Вашей или других стран. Имейте в виду, что даже если книга более не находится под защитой авторских прав в США, то это ещё совсем не значит, что её можно распространять в других странах. К сожалению, законодательство в сфере интеллектуальной собственности очень разнообразно, и не существует универсального способа определить, как разрешено использовать книгу в конкретной стране. Не рассчитывайте на то, что если книга появилась в поиске по книгам Google, то её можно использовать где и как угодно. Наказание за нарушение авторских прав может оказаться очень серьёзным.

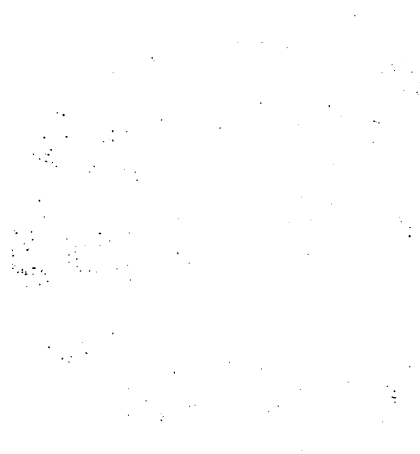
О программе

Наша миссия – организовать информацию во всём мире и сделать её доступной и полезной для всех. Поиск по книгам Google помогает пользователям найти книги со всего света, а авторам и издателям – новых читателей. Чтобы произвести поиск по этой книге в полнотекстовом режиме, откройте страницу <http://books.google.com>.

GRAD
EREN
290
BUHR

C 556,053

Ayvazovski, Gabriel

Khangarmunk haykabanut's
ean...

ԽԱՆԳԱՐՄԱՆԻԿ

ՀԱՅԿԱՐԱՆՈՒԹԵԱՆ

Ի ՀՆՈՒՄԸ ԵՒ Ի ՆՈՐՈՒՄՍ

ԳՐԱՌԱՐԱՆ
 ԳՐԱՌԱՐԱՆ
 2226
 Կոնստանդուպոլիս

Գ Ր Ե Ա Ց

ԳՐԱՌԻՔԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՅՎԱԶԵԱՆ

Ի ԹԷՈՒՊՈՍԻԱ,

Ի Տպարանի Խաչիպեան Ուսումնարանին

1869 = ՌՅԺԸ.

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

Grad
EREN
290
BUHR

Дозволено Цензурою. С.-Петербургъ, 2 Октября 1868 г.

Coed
EREN
290
01.11.99

ՏՊԱԳՐԵԱԿ ԱՐԴԵԱՄԲԲ

ԱԳԱ ՍԱՐԳՍԻ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ

ՎԵՐԱՏԵՍԶԻ

ԽԱԼԻՊԵԱՆ ՌԻՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՆ ԱԶԳԻՍ ՀԱՅՈՑ

ՈՐ Ի ԹԷՌԴՈՍԻԱ.

Մին յաղետալի անցիցն անցելոց ընդ հայկազեանս մատենագրութիւն ընդ ժամանակս ժամանակա՛ է խանգարումն եւ այլանդակել լեզուիս մերոյ, որ սովորաբար անուանի *գրոց շարքառ*, ի շարագրածս եւ ի թարգմանութիւնս եղեալս նախ ի ձեռն հելլենախօս թարգմանչաց ոմանց ի հինգերորդի դարուն եւ ի մետասաներորդին, եւ երկրորդ՝ ի ձեռն լատինահայոց եօթնետասներորդի դարուն, եւս եւ երրորդ՝ ի ձեռն ոմանց ի Հայոց բնակելոց երբեմն ի սահմանս պետութեան Ռուսաց:

Աղետալի ասեմք զիրսն, զի զոր օրինակ տեսիլ աներակաց նիւթական շինուածոցն նշխարելոց ի նախնեաց անտի մերոց՝ սովոր է արտասուս ցաւոց ցընդեցուցանել ի հայրենասէր սրտից, ոչ ինչ ընդհատ ի նոցանէ ողբոց եւ աւաղանաց է արժանաւոր եւ այս տեսարան յիլատակաց հոյակապ բարբառոյս մերոյ՝ այնպէս գեղեցիկս բարգաւաճելոյ ի ձեռս թարգմանչացն մերոց առաջնոց եւ միջնոց, եւ որոց զհետ նոցա կացին հետեւողաց յստակաբանութեան նոցին:

Ա.

Անդստին ի թարգմանչացն ժամանակէ գտան ոմանք՝ որ զսեպհական տիպս կերպարանաց հայկազնեանս լեզուի ի բաց թողեալ՝ իբրու խոշորս ինչ եւ անհարթս եւ թանձուես, զհելլենական բարբառոյն ախորժեցին զզեցուցանել նմին զձեւ ողորկ եւ գյօրինուածութիւն ճախարակեալ. թէպէտ եւ անիմանալի այնու գործէին զբանս բնիկ հայրենակցաց, եւ իւրեանցն իսկ ժամանակակցաց, թող թէ յետեօցս եւ ապագայից:

Յար եւ նման տեսանեմք զսակաւուցն այնոցիկ զգործ այնմ, զոր մերոյ ժամանակիս բանասէրք ոմանք եւ բանաքաղք՝ ի թարգմանել իւրեանց յերուպական լեզուաց, մանաւանդ ի գազղիակառէն, յաշխարհիկն մեր բարբառ՝ զվիպասանութիւնս եւ զհատուկտիր մատենիկս կամ զհատուածս լրագրաց, անքան այլանդակեն զշարագրածսն, իբրու զելրոպականացն նրբութիւնս ի մերն փոխաբերել կամելով, զի ոչ միայն դժուարիմաց եւ մթին գործեն զթարգմանութիւնսն, այլ եւ զգրելի հայ ականչաց:

Որինակս այնպիսեաց հեյլենախօս մատենագրութեանց ունիմք աւանիկ ի թարգմանութիւնս գրեւոյն Փիլոնի եբրայեցւոյ, քերականութեանն Դիոնետիոսի Թրակացւոյ, գրուածոցն Արիստոտելի, եւս եւ գրոցն Պղատոնի եւ այլոց, եւ որոց ի նոցին սակի են մատենագրութեանց: Եւ պարագլուխ հետամտից այնր նորածեւութեան երեւի լեալ առաւելապէս մին ի թարգմանչաց անտի մերոց՝ երանելին Դաւիթ Անյաղթ Ներզինացի:

Սորա կարծիս ի մտի եղեալ, որպէս բանիս կարգ է ասել, թէ հայկականս մեր բարբառ՝ որպիսի յայնժամ յեկեղեցական պաշտամունս վարէր, եւ զուցէ ի բերանս բնակչաց Արարատեան նահանգին եւ Վասպուրականի եւ Բարձր Հայոց եւս լելի լինէր, — մանաւանդ յազնուականացն եւ ի գիտնոց բերանս, — թերի յոյժ իցէ եւ չքաւոր, եւ անյարմար ի բացատրութիւն ուսումնական մակացութեանց, հնարեցաւ հեյլենացուցանել ըստ կարի զլեզուս մեր. զգեցոյց սմին ոչ միայն զձեւ եւ զհանդերձ հեյլենականին, զի այսպէս ասացից, այլ եւ զմիսն եւ զմարմին, միայն զոսկերոտին կամ զկմախսն պահելով հայկականս, եւ այնպէս առաջի արար ազգիս մերում մեծահատոր գրուածս՝ յանօգուտ որոճումն ուսումնասիրաց եւ գիտնոց, եւ յանտեղի հիացումն սօգիտաց եւ պարզամտաց:

Քանզի եւ զինչ ինչ արդեօք կարող էր Հայ ոք ի Հայոց ժամանակին—եթէ չէր հոուտ հեյլենական բար-

բառոյ — ի միտ առնուլ, օրինակ իմն, ի բանից աստի Ստորոգութեանցն Արիստոտելի ի ձեռս Անյաղթին թարգմանելոց .

„Նենթակայում ասեմ՝ որ նումքն ոչ իբր մասն ելով (ոչ ուրուք յասն գոյով), անկար զատ զոլ յայնմանէ՝ յորում են . որզան՝ ոմն յերականութիւն՝ նենթակայումն է՝ նանձին (յանձին), եւ զենթակայէ ոչ զումքէ ասի . եւ այս ինչ սպիտակ՝ նենթակայում է ըն մարմնի (ի մարմնի) . քանզի ամենայն զոյն ըն մարմնի, իսկ զենթակայէ ոչ զումքէ ասի . . . իսկ ընդմիմեամբք սեռից, ոչինչ է արզել նոյն տարբերութիւնք զոլ . քանզի վերոյքն զընդմիմեամբքն սեռիցն ստորոգին . մինչ զի որքանք ստորոգեցելոյն տարբերութիւնքն են, այսքան եւ ենթակային եղիցի“ :

Եւ կամ քանիք իցեն ի մերագնեայց, որ ուղիղ իմանայցեն զառաջիկայ բանսդ որ ի Պէրիարմէնիաս (յաղագս Մեկնութեան) անուանեալ գրոց նորին իմաստասիրի .

„Բայց մոռ (մի) զշատից՝ կամ զբազումս զմիոջէ ստորասել կամ ապուսել (հաստատուել կամ ժխտուել), եթէ ոչ մի իմն իցէ ի բազմացն ըրողկացեալ, ոչ իք (է) ստորասութիւն մի, եւ ոչ բացասութիւն . . . իսկ առարկութիւն հակասութեան մոյր (միոյ) է մասն, ոչ եղիցի պատասխանատոութիւն մոռ առ այսս . քանզի եւ ոչ հարցումն մոռ“ :

Եւ կամ դարձեալ զառաջիկայսդ .

„Եւ մանաւանդ զի ներհակութիւն քանակին առ ի տեղին թոռի զոլ . քանզի զվերոյն ստորնումն ներհական դեռն, զառ մէջն վայր ստորն, ըն ասելով . վասն զի յոյժ անելի միջոցին տարակացութեան առ ոլորտս աշխարհիս զոլ անուանեցին, եւ զայլոցն ներհակացն սահման բացասայց (այսինքն ի սոցանէ, յայսցանէ) մակարերել . քանզի զյոյժ անելիքն ի միմեանց տարակացեալք (զայնուսիկ որ յոյժ առանել հեռացեալք իցեն ի միմեանց) ի նմինց սեռի ներհականս, որոշէ (բաժանէ յիրերաց իրքն ներհականս ի նմին սեռի)“ :

Բ.

Ապա յետ իբրու հազարամեայ յեղափոխութեանց յուզելոց ի Հայաստան աշխարհի ըստ քաղաքական պատահարաց, եւս եւ ըստ գրաւորական երկասիրութեանց, յորժամ եւ մեր աշխարհս հանգոյն այլոց արեւելեան աշխարհաց ծածկեցաւ խաւարաւ տգիտութեան, եւ յարեւմտից անտի սպասեալ մնայր ընդունել զիմաստիցն լուսածագութիւն, սպրդեցան մտին ի Հայս զհետ Խաչակրացն արշաւանաց՝ եւրոպական սովորութիւնք ոչ սակաւք. յեկեղեցիս Կիլիկիոյ՝ հռովմէականին եկեղեցւոյ կարծիք ինչ եւ վարդապետութիւնք, եւ ի հայկականս մեր բարբառ՝ լատինական լեզուի ժամանակին ձեւք եւ գոյն եւ կերպարանք՝ թարգմանութեամբքն եղելովք ի ձեռն Ունիթօւաց լատինահայոց. որպէս յայտ է ի գրուածոց Ոսկանայ վարդապետի Երեւանեցւոյ, Վարդանայ Յունանեան, Բարսղի չհայոյ, Յակովբայ Հոլովի, Պետրոսի վարդապետի Թիֆլիզեցւոյ, Խաչատրոյ վարդապետի Կարնեցւոյ, եւ այլոց բազմաց, եւս եւ Մխիթարայ աբբայի սեբաստացւոյ :

Չիք երկբայութիւն՝ զի որպէս Անյաղթին թարգմանութիւնք հաճոյ էին հելլենասիրաց ոմանց ի Հայոց

հինգերորդի դարուն, նոյնպէս եւ սոցայս աղաւաղ եւ օտարախորթ ասացուածք քաղցրանային ի քիմս փռանկամոյից՝ իբրու նորաձեւութիւնք ինչ օգտակարք եւ պիտանիք ի փոխաբերել ղիւրաւ զիրական կամ զկարծեցեալ ճոխութիւնս լատին լեզուի: Ի մերս բարբառ: Ապա թէ ոչ, զիմարդ բնաւ մարթ է հայերենագէտ ազգասիրաց՝ գէթ փոքր ի շատէ թարթափելոց յօսկեղիւնիկն թարգմանութեան Աստուածաշունչ մատենին եւ ի զիրս եկեղեցական պաշտամանց՝ ախորժել ընդ անալի եւ ընդ շաղփաղփ ասացուածս եւ այլանդակ դարձուածս լատինահայ շարագրութեանցն այնոցիկ:

Օրինակ իմն, որպէս ընթեռնոյր հայ ոք հայ առանց զգուանաց ի նախադրութիւնս Աստուածաշնչին Ոսկանայ զառաջիկայ հատուածս բանից, յորոց գոյժ աւճողունիսն եւեթ նօտրել շատ համարիմք.

« Եղբայր Ամբրոսիոս, *զոյսայինս ընծայիկս* ինձ ընձեռեալ՝ *առքերեաց, հաւնայն եւ զօրակս հաւնեղագոյնս* » . այսինքն է, զփոքրիկ ընծայսդ քո բերեալ մատոյց ինձ, ընդ նմին եւ զնամակդ քաղցրագոյն:

« Զփարթամագոյնս Հնդկաց թագաւորութիւնս շըր- ռազայեցաւ (Աղեքսանդր), եւ առ աւարսն՝ յայնեղիւ « Փիսոնիւ ամենայնիւ արտադրեցելով, եհաս ի Բրաքմանս, « որպէս զհիարֆայ նստեալ ի վերայ աթոռոյ ոսկեղիւնի...

« Խուսփանչիւրֆ բանֆ՝ նայնմ (յայնմ) յիֆ եւ զգսցնաւք...

« Մեծ է անուն իմ ի հեթանոսս, եւ 'նամենում տե-
« դոջ զոհ նուիրի . . .

« Ազահին այնքան ոչ գոյ զորքան ունի՝ քան զոր
ոչ ունի ». այսինքն ազահին նոյնչափ պակասէ զոր ինչ
ունի՝ որչափ զոր ոչն ունի :

« Նախորդ վկայութիւնն է *ներ Ովսեում*, երկրորդն
'*նեսայում* ». այսինքն առաջին վկայութիւնն յովսեայ
մարգարէութեանն է, երկրորդն յեսայեայն :

Զիմորդ հնչիցեն յունկն հայերենագէտ եւ առաջիկայ
բանքդ քաղեալք ի բիւրաւոր այլանդակութեանց գրոցն
Օրինակաց եւ Նմանութեանց (որ ցարդ եւս ի պատուի է
առ ոմանս ի մերոցն քարոզչաց եւ այլոց ոմանց գրա-
գիտաց ի Հայս).

« Բարոյականապէս՝ ծովն *առնանի* (առեալ լինի)
երեք կերպիւ »:

« Արշալոյսն է *ներհեղիչ* ցօղոյ »:

« Կեղեւն ձուոյ եթէ լնանիցի ցօղով, եւ *բարեպէս*
« *փակեցեալ*՝ դնիցի ի սաստկագունի ջերմութեան ա-
« *րեզական*՝ առընթեր *ձողի միոյ ուղղոյ, տեսանի այն*
« *եղանեչ ի գագաթ նորին ի յսորոյ* »:

« Եթէ պատահմամբ *խնիք շունչն արգելանիցիւր* ի
« *միոյ կողմանէ, պահպանիցիւր* ի միւսոյ կողմանէ. զի
« *մի վասն ներփակման շնչոցն կենդանին մեռանիցիւր* »:

« Սեւութեամբ մեղաց իւրոց *նփոյեցեալ, ի նոյնոյ*
« *կենցաղոյ ընկենանիչ եւ ի բաց թողանիչ* » եւ այլն :

Ներեսցեն ընթերցողք զզուել զականջս նոցին եւ հատուածով մի բանի *Պասարագամասուրցին Ունիքոսաց* տպագրելոյ ի Հռովմ՝ այսու խժական մակագրու-
« թեամբ . « Միսալ, որ է պատարագամատոյց սրբբա-
« զանի կարգին Եղբարց Քարոզողաց (Դոմինիկեանց),
« առաքելական (իմա պապական) իշխանութեամբ հաս-
« ստեցեալ, պատուականազունեղի Հօր (Reverendissimi Patris)
« Եղբօր Թօմայի Ռիպօլ, *նոյնոյ* կարգին *Ջեներալ* վար-
« դապետի հրամանաւն *սպազրեցեալ* ի Հռովմ, ՌՁԻԸ,
« ի տպարանի սրբոյ Ժողովոյն *դէ Փրօփակսնդայ ֆիդէ*
« (de Propaganda fide, տարածման հաւատոյ) »:

Յայտ իսկ է ի խորագրէ այտի՝ թէ որպիսի ինչ եւ բովանդակութիւնն իցէ. սակայն բեր քաղեսցուք եւ անտի սակաւ ինչ ի բազմացն աղիազուր ասացուածոց .

« *Խորին խոնարհեցեալ՝ ձեռամբ կցեցելով առաջի կըրծոց՝ միջալարաւ ձայնիւ ասասցէ . . .*

« *Նոյնով ձայնիւ յառաջահետեւիցի (prosequatur, յառաջ տարցէ) . . .*

« *Ջերկոսունս ձեռս այսպէս ի վերայ սկիւռոյն ընթրունեցի . . .*

« *Ի վայր իջցէ ի ցածագունեղ աստիճան սեղանոյն . . .*

« *Վարիմք սպիտակաւ գունով ի յերեկոյեան ժամէ վիճիչի (ճրագալուցի) Ծննդեան Տեառն, մինչեւ ի յուրօրեան յայտնութեան ներկակաքար (inclusive, փաղառութեամբ) . . .*

« Զարչարեցեալ, խաչեցեալ, քաղեցեալ, յերրորդ ա-
ուր յարեալ . . . » եւ այլն եւ այլն :

Յաճախեցաք զօրինակսդ՝ իբրու զայնր ժամու լե-
զուիս մերոյ զվէրսն խղիւսայթեալս մատնանիշ առնե-
լով. բայց եւ ուրախ եմք զի ոչ առձեռնպատրաստ ու-
նիմք զհարիւրաւոր զրեանն հրատարակեալ յընթացս
ամաց իբր հարիւրոց այդու ապակիսնեալ լեզուաւ :
Շատ լիցին սակաւքդ ի հաւաստիս ասացելոցն ի մէջ
ի սկզբան աստ աւաղական բանից, եւ ի յորդոր ազ-
գասիրաց՝ ի փոյթ պահպանութեան ոգւոյ եւ ոճոյ
նախնեացն մերոց շարադրութեան եւ հարազատ հայ-
կաբանութեան :

Սակայն հարկ ի վերայ կայ ասել, զի եւ յայնմ
թանձրամած տգիտութեան ժամանակի բազումք յոյժ
էին որք ակնյայտնի տեսանէին զխորթութիւնս այնր
լեզուի, եւ զամենեւին օտարութիւն բառիցն եւ բանից
այնպիսեաց ի նախնեացն ուղղախօսութենէ. վասն որոյ
եւ լրութիւն ազգիս առ սակաւ մի եւեթ ժամանակ
լռութեամբ իմն ընկալեալ զանճոռնի նորաձեւու-
թիւնսն, ապա իսկոյն ի բաց եթուք. եւ մնաց
խաղտալուրն այն բարբառ իբրեւ ի սեպհական բաժին
եւ ի կնիք լատինացեալ հայկազանց ժամանակին. որք
եւ պահանջէին — յուզեալք ի հռովմէական բռնութե-
նէն—զի որք միանգամ կամիցին զողջամիտ ուղղափա-
ռութեամբ (իմա զջերմեռանդն *պարպականութեամբ*)
թեկն ածել, անպատճառ այնու եւեթ բարբառով մա-

տենագրեսցեն. ապա թէ ոչ՝ գիտասցեն զի կասկածելի եւ կեղակարծ համարեսցի դաւանութիւն իւրեանց, եւ ընդ հերձուածողս եւ ընդ հերետիկոսս գրեսցին:

Առաջինքն յաշակերտաց Մխիթարայ աբբայի սեբաստացւոյ, որպէս եւ ինքն իսկ Մխիթար, չկարէին ապաքէն անգիտանալ զանտեղութիւն այնր պահանջման եւ զանիրաւութիւն իսկ նորին. սակայն շուրջանակի պատեալք պաշարեալք յօտարազգի եւ ի մերազնեայ արբանեկաց պապական բռնակալութեան, ոչ իշխէին անդստին ի սկզբանէ խորտակել եւ ի բաց լքանել զնորանշանն զայն լուծ գերութեան լեզուիս մերոյ: Լաւ համարեցան խարտել եւ սղոցել՝ բայց տակաւ եւ խելօք՝ զլուծն զայն եւ զշղթայսն որ ընդ նմին, յօրինելով ուղղախօս բառարանս եւ քերականութիւնս: Մխիթար իւրովն Հայկազեան Բառարանաւ — որ արդարեւ իսկ հիանալին էր՝ ըստ ժամանակին հանգամանաց —, աշակերտք նորին Հայրն Մատթէոս Եղոկիացի «Պատմութեամբն Վարուց Լուսաւորչին», Հայրն Վրթանէս Ասկերեան իւրովքն յստակախօս թարգմանութեամբք, եւ մանաւանդ Հայրն Միքայէլ վարդապետ Զամչեան՝ իւրով Քերականութեամբն, եւ որք յառաջ եւ զկնի կացին ի Մխիթարեանց անտի քերականք. եւ մատենագիրք եւ թարգմանիչք, զամենայն ջան ի գործ արկին վերածել հանել զհայկազեանս բարբառ ի նախնին իւր եւ ի բնիկն յստակութիւն՝ զերծ յամենայն խառնուածոյ օտարոտի եւ անհարազատ բառից եւ դարձուածոց, օրինակս շարագրածից

իւրեանց ունելով զընտիր ընտիր մատենագրութիւնս առաջնոցն՝ զգանձեալս ի զըչագիր երկասիրութիւնս նախնեաց: Եւ հարկ ի վերայ կայ ասել՝ զի եւ գեղեցիկս յաջողեցան Հարքն այնոքիկ ի ջանս իւրեանց ի միջոցի աստ հարիւրեմեան անխոնջ եւ անընդհատ վաստակոցն. այնպէս զի ի նոցին գրչութենէ ի վերածնութիւն իմն եկեալ՝ նորափետուր զարդարեցաւ հայկականս մեր բարբառ ճոխ եւ վայելչագարդ իբրեւ զնոր փիւնիկ, եւ հաճոյ եւ ընդունելի եղեւ ուսումնասիրաց ազգիս ողջոյն՝ իբրեւ զվաղածանօթ եւ զանկապտելի ժառանգութիւն հայրենի:

Եւ թէպէտ չեւ եւս համարձակիցի ոք պնդել եւ հաստատել՝ եթէ այժմու հայկաբանութիւն Հարցն Մխիթարեանց որ ի Վենետիկ եւ ի Վեննա՝ այնչափ յըղկեալ եւ կոկեալ իցէ ըստ դարձուածոցն եւ ըստ յայկաբանութեանց, զի եւ ի չափ յստակութեան լեզուի ընտրելագունիցն ի մերոց մատենագրաց հինգերորդի դարուն իցէ ժամանեալ, սակայն յայսմ ոչ ոք արդեօք իշխեսցէ մեզ ընդդիմաբանել, զի եթէ ոչ ամենեցուն, այլ քաջագունիցն յարդի Մխիթարեանց զըրուածք ոչ յոյժ վերջացեալ գտանին ի յստակաբանութենէ բազմաց ի մատենագրաց այնր դարու, մանաւանդ կանոնաւորութեամբն իւրեանց եւ կարգաբանութեամբ. առ որ յայտ իսկ է զի ոչ սակաւ սատար լեալ է նոցա եւրոպականացն հմտութիւն լեզուաց, իտալականին ասեմ եւ գաղղիականի եւ այլոց, հանդերձ տեղեկութեամբ յոյն եւ լատին դպրութեանց:

Այսմ գովելի յառաջատուութեան հայկազեանս լեզուի ի ձեռն Հարց Մխիթարեանց՝ երկու ինչ իրք մեծապէս խափան լինին իբրու յերեսնից ամաց հետէ .

Առաջին՝ տարապայման հետամտութիւն այժմու հայկաբանիցն՝ եւրոպական նորանոր լեզուաց, որոց սեպհական է ընդ անպաճոյճ պարզութեանն եւ պակասութիւն կորովոյ, կամ թուլութիւն եւ երկարաբանութիւն ձանձրալի: Քանզի գոգցես յանհնարիցն իմն է թարթափելոցն ցանգ ի նոցին դպրութիւնս՝ քան թէ ի նախնեացն շարագրածս, զերծ եւ ազատ զիրեանցն պահել յազդեցութենէ օտարոտի բարբառոցն այնոցիկ, եւ չհեռանալ ի նախնեացն յստակաբանութենէ. ուր իբր երեսնամեայ ժամանակաւ յառաջ առաւել իմն հետամտութիւն գոյր առ նոսա լատին եւ հելլենացի լեզուաց՝ մերձաւորագունից ոճոյ մերումս լեզուի:

Երկրորդն խոչ խափանարար յառաջադիմութեան հայերենախօս յստակաբանութեան Մխիթարեանց — որպէս եւ այլոց ազգայնոցս առ հասարակ — է անհրաժեշտն հարկ ի գործ արկանելոյ զռամկական բարբառս մեր կամ զաշխարհիկն լեզու, լեզու անկարգ եւ անկանոն, տգեղ տժգոյն եւ տձեւ, անընդունակ կորովոյ եւ զարդուց պերճախօսութեան եւ բանաստեղծութեան: Անհրաժեշտ ասեմ զհարկն, զի չեւ եւս մերձեալ թուի ժամանակն՝ յորում յաջողեսցի հայկազն մարդկան, զէթ ուսումնականաց, ի բնիկս մեր հայկական ջարբառ՝ որ արդ զրոց կոչի լեզու՝ զրուցա-

կից ընդ միմեանս լինել, եւ ըստ այնմ մատենագրել զգրեան եւ զլրագիրս ի պէտս հասարակաց:

Գ.

Հայկազունք բնակեալք ի Տաճկաստան՝ մերձաւորագոյնք ելով ազդեցութեանն որ յարեւմտից առնոսա գայր աւուրց յաւուրս, վաղ յստակեցին զհայկաբանութիւն իւրեանց որչափ եղեւն նոցա հնարաւոր, առանց ունելոյ վարժապետս քաջահմուտս արեստի հայ քերականութեան. եւ որք համբաւեալքն իցեն ի նոսա յայսմ մասին, որպէս Փէշտրմալճեան Գրիգոր վարժապետ եւ Վանանդեցին Տէր Յոհան քահանայ եւ այլք ոմանք, ընդ որս եւ Միքայէլ Եպիսկոպոս Սալլանթեան, զրեա թէ ինքնուսոյց հայերեւագէտք եղեն, որով թերեւս եւ առաւելագունից արժանաւորք գովութեանց. ուստի եւ թերութիւնքն երեւեալք ի շարագրածս նոցա պարտին դիւրագոյնս ներողամտութեան հանդիպել ի քաջահմուտ հայկաբանից:

Իսկ որ ի Ռուսաստան աշխարհիս հատուածեալ են հայկազունք, ոչ յապաղեցին արկանել յանգագաստից զոճ եւ զյեղանակ գրուածոց իւրեանց ընդ ազդեցութեամբ Ռուսացն լեզուի. եւ եղեւ հայկաբանութիւն ոմանց ի նոցանէ խառնուրդ իմն յաւերակաց նախնեացն բարբառոյ, եւ ի մնացորդաց աղաւաղ լեզուին

լատիճահայոց, եւ եւ յանպէտ եւ յանարուեստ թարգմանութեանց ռուսական բարդութեանց եւ դարձուածոց. ուստի եւ դժուարիմաց յոյժ եւ անախորժ լսելեաց՝ ոչ միայն հայկաբան մարդկան, այլ եւ բնակչացն Տաճկաստանի առ հասարակ:

Եւ զի մի վայրապար թուիցիմք արարեալ դատողութիւն այսպիսի, եւ ընդ ակն խոցիցեմք ոմանց, թող ի մէջ բերցուք ի բազմաց անտի հատուածս ինչ՝ օրինակի աղագաւ՝ ի թարգմանութենէ Արկածիցն Տելեմաքայ՝ տպագրիլոյ ի Նորն Նախիջեւան յամին 1794.

„ Եռամեծի եւ Գերերջանիկ *Իշխանագեւայ* Իշխանի . . . Բարձր
„ *Սրբազնութեանն խոնարհարար նուիրումն* . . . Տարածեալ հրո-
„ *չակիւր* համբաւ բարբերոյ բարուցդ . . . Ոչ եւս ունելով *գպիտոյս-*
„ *թիւն* վկայից . . . Վասն *առատութեան* կենացդ *արդիւնարքի* . . .
„ Ո՛րքան *շնորհակալութեան պարտաւորեալ* զտանին արդեօք . . .
„ Եւ *մանաւանդապէս* վասն անզին զանձուցն *ակնայեռեալ* եւ մար-
„ զարտաշար տպարանին *վերականգնութեան* . . . Նոյնոյ *նորարոյ-*
„ *թոջ* զանձարանին . . . Բարևյօժար *հոգսունակութիւն* ձեր Սըր-
„ բազնութեան . . . *Ջրուածութիւն* բարզմանութեան *ներկայ գրք-*
„ *քոյս* Թեկամաքի . . .

„ Ներբափանցիլ ի ներքին իմացուածն բանին . . . Որով լի են
„ երկիրք եւ երկիր եւ *ամենայն ինչք* . . . Առաջին զիրք դաստիա-
„ րակութեան մերոյ *գրեցեալ նշէ* տեսականաբար *յիւնքենէ Առ-*
„ *տուծոյ* . . . Ոչ մնալ ի նկարագրական արտաքին կեղեւն *մակե-*
„ *րեւութեայ* . . . Սմին սարառի եւ *ներկայ գիրքս Թեղամաքի* . . .
„ Յերից *աստիճանի անձանց շինի կիրարկեցեալ* . . . Դաստիարակ
„ *Քաջագեղեթի* որդւոյ չորեքուսաներորդի Լուիճի բազաւորին Գալ-
„ լիացւոց . . . Եթէ *մնայցէր* կենդանի . . . Բաց ի *համոզչական*
„ բանից . . . *Հարկադրիւր* ի հասակէ իւրմէ *պարապիլ ի զքօսանս* . . .
„ *Ի ներքոյ այսու պատրուակի* . . . Առ ի *խքել զկողս* Լուիճի բազա-
„ տորին . . . Մեծաց եւ *փոքերց* . . . *Կրկնակրկիւն տպեցմամբ* . . .
„ Ի վերայ *սոյնոյ* բազմիմաստ *գրքոյ* . . . Բաց ի *քաղցրախորժ շա-*
„ *բաղրութիւնէ ըստ հայկականի ոճոյ* . . . Եթէ նա ոչ յորդորեալ *ձրջ-*
„ *դիցէր* զիս այնքան *ստիպանօք* . . . Ցաւակցեալ *խղճասչիք* տկա-
„ րութեանս . . . Հայեցեալ ի *հակեցմունս* ժամանակին *մարդկանց* . . .

„Քալիփսօ ոչ կարեր մխիթարիլ վասն շաւմանն Յուլիսի . եւ ի ներ
„ աշխոյ ջաւակիր տրտմութեան իւրոյ համարեր գիւնքն ապերշանիկ
„ վասն գալոյն անմահ : Խոյ իւր ոչ եւս վերանուագէր գքաղցր եղա-
„ նակ ձայնի իւրոյ “ եւ այլն եւ այլն :

Այսու ամենայնիւ հանդերձ՝ արդիւնական թարգ-
մանիչ այնր մատենի Մարգար Զաքարեան Խօջէնց
երեւանցի ոչ ապաքէն արդարանալով արդարանայ —
այնու՝ զի խոստովանի զչափաւորութիւն իւրոյ հմտու-
թեանն արուեստի թարգմանութեան եւ հայկաբանու-
թեան — առ ինքնահաճոյ խրոխտանօք եւ անհոգու-
թեամբ մերոցն ոմանց ժամանակակից գրչաց :

Օրինակ իմն, տես որպիսի են ասացուածք եւ որ-
պիսի բացատրութիւնք պաշտօնական անուանեալ յօ-
դուածիդ թարգմանելոյ ի բանասիրէ ումեմնէ՝ որ պար-
ծի պարզմտութեամբ ընդ իւրն յստակախօս հայկաբա-
նութիւն, որպէս պարծէր երբեմն եւ աշակերտն Նիկոլի
Վարդան Յունանեան ընդ իւրն, եւ Պօղոս Փիրոմալ
ընդ իւրն . . .

„ Ի վերայ հիման 3-դ յօդուածի բարձրագոյն հաստատեալ ի
„ 1-էն փետր. 1862 ամի, կարծեաց բազաւորական խորհրդոյն, ըստ
„ գործոյն յաղագս բացման քաղաքական հասարակական բանկից
„ (այսինքն դրամատանց), նախկին կառավարիչն նախարարու-
„ բեան գանձուց ծանոյց կառավարիչ սենատին, վասն ի նմանէ
„ կախեալ կարգադրութեան, զի յետ համաձայնեցման ընդ կա-
„ ռավարչին նախարարութեան ներքին գործոց, բացորոշեալ է ի
„ նմանէ, ի կառավարչէ նախարարութեան գանձուց, բացումն հա-
„ սարակական բանկի ի քաղաքին Տիրասպօլու, ի Քերսոնի գուբեր-
„ նիային, ի վերայ հետագայ հիմանց “ եւ այլն :

Եւ իր հայ կարող իցէ իմանալ ինչ ի խուռն կուսակութենէ այտի բառից եւ բանից՝ եթէ անգէտ իցէ Ռուսացն լեզուի եւ ոճոյ, մանաւանդ ատենական ոճոյ նոցին, եւ չթարգմանիցէ զայն ի միտս իւր ի ռուս բարբառ:

Եւ քանզի զատենական ոճոյ բանից դէպ եղեւ մեզ գրոյց ի մէջ առնուլ, ստիպիմք ասել՝ զի որ առաւելապէսն պատճառս ետ տարածելոյ ռուսահայ շարագրածոց ի կողմանս յայտոսիկ՝ է ամարուեստ թարգմանութիւն պէսպէս հրովարտակաց, ուկրաինացից, ղոկուսից, պրիվիլեգիայից, գրամոտից, ռուսիայից, եւ այլն, եւ ի վերջէ բազմահոշակ պաշտենիին, այսինքն է Սահմանադրութեանն յօրինելոյ վասն եկեղեցական տեսչութեան ազգիս մերոյ ի Ռուսաստան. յորս եթէ յանկարծ ի նախնեացն ոք մերոց ի մեռելոց յարուցեալ մտանէր հետազօտել ինչ, անշուշտ յապուշ հարեալ ընդարմանայր եւ հիանայր թէ զիւրդ է զի աղաղակ բառիցն հայերէն հնչէ յականջս իւր, եւ սակայն ի գլուխն ինչ ոչ մտանէ ի բազում բանից անտի:

Ապաքէն արժան է չմոռանալ, զի ատենակազմին ոճոյ բառք եւ բանք ոչ այնպէս դիւրինք են ի թարգմանել՝ որպէս թուի արդեօք անհմտիցն իրաւաբանական եւ օրէնսգիտական կարգաց: Որոյ վասն եւ յոյժ ներելի են թերութիւնքն որ նշմարիցին ըստ այսմ մասին յատենական գրուածս Սիւնհոդոսին սրբոյ էջմիածնից: Եւ Առաջնորդական Ատենից պէսպէս

վիճակաց: Այսու ամենայնիւ թուի մեզ թէ հնար է ոչ սակաւ յստակել եւ ուղղել զգուշութեամբ եւ զայն ոճ բանից, բառս հարազատագոյնս լեզուիս մերում պատշաճեցուցանելով առ մէն մի ի բառիցն Ռուսաց:

Զայսմ ամենայնէ այսպէս զկարծիս մեր հրապարակել համարձակեցոյց զմեզ ոչ միայն իրացն ճշմարտութիւն, այլ եւ այժմու Աստուածընտիր Հայրապետին մերոյ 'Էտրգայ Կաթողիկոսի պաշտելին հրաման եւ փոյթ ինամոց՝ զի գամ քան զգամ յստակեսցի հայկաբանութիւն մեր ի Ռուսաստան աշխարհիս, եւս եւ յատենական զրուածս վիճակաց:

Ի կնիք ասացելոցս ցայս վայր զգլխաւոր յեղափոխութեանց արամեանս լեզուի, ակամայ կամօք զկայ առեալ դադարեմք ի վերայ երկուցս այսոցիկ ցանկալեաց ամենայն հայրենասէր սրտից.

'Նախ՝ զի մի ռամկական բարբառոյն յաճախակի վարձմն ի գիր եւ ի բան՝ խափան լինիցի բարգաւաճելոյ ի մեզ պատուական եւ նուիրական լեզուիս հայկազնեայ քաջաց եւ սրբոց արանց, միակ ժառանգութեան մնացելոյ տառապեալ որդուցս յայնպիսեաց անտի հարանց. այլ գործի եւեթ զռամկակաւնն առցուք ի ձեռս մեր՝ ուսուցանելոյ նովիմք մերոյ մանկտոյն դիւրագոյն իմն հնարիւք զբուն՝ եւ զնախնի հայկական լեզուիս իմացումն, որպէս Հելլենագոցն ստանէ այժմ

ազգ՝ իւրովն ռամկականաւ օր ըստ օրէ վերոտնելով
ի հնոյ հելլենականին յստակախօսութիւն, եւ յաջողի
սքանչելապէս :

Մի յախուռն արհամարհանօք ընդ ռամկականին
վարելով՝ իբրու գրոցն լեզուի նախանձայոյզ ջատա-
գովք, պատճառս տայցեմք ռամկին եւ մանկուոյն՝
յետնելոյ ի կարեւորացն գիտելեաց ուսմանէ. եւ մի
դարձեալ ի հակառակէն՝ զգրոցն բարբառ ընդ մե-
ռեալս գրելով եւ նեխահոտ իմն համբաւելով՝ գարշե-
ցուցանեմք զվերազնեայսն ի նմանէ եւ ի վարժից նորին :

Եթէ ամենայնի չափ իցէ եւ սահման յաշխարհիս,
որպէս եւ է իսկ, թող չափաւորեսցի ապա եւ եռանդն
հնասիրաց՝ ի պաշտել զգրոցն լեզու. թող չափաւո-
րեսցի եւ ցանկութիւն այնոցիկ որ հաւանեալ են՝ թէ
ի բաց թողլով զուսումն բնիկ հայերենիս, եւ զռամ-
կականն եւեթ. ի վար արկանելով, արագ արագ հա-
սուսցեն զազգն ի ծագ յառաջադիմութեան եւ մեծի
պայծառութեան :

Փորձն եւ օրինակ վերջնոյս յիսնեմեան ժամանակի
յայտ յանդիմանութեամբ վկայեն՝ թէ որ յեղափոխու-
թիւն գործեցաւ ի ռամկական բարբառս ազգիս մերոյ,
եւ որքան դիւրացաւ ամենադժուարինն կարծեցեալ
յօրինուած աշխարհիկ բարբառոյ միոյ՝ որ ընդունելի
լինիցի ամենայն Հայոց ընդ ամենայն տեղիս. քանզի
եւ ո՞րք էրբէք ի կարծիս լինէր ի սկզբան այսր դա-
րու, թէ մինչչեւ անցեալ զկիսովն՝ այնքան յղկեսցի

Եւ կոկեսցի աշխարհիկն բարբառ: Հայոց Տանկատանի՝ զի հնարաւոր լիցի ախորժ ընծայեցուցանել զայն. Հայաստանեայց եւ Կովկասայնոց, եւ թէ զՀայաստանեայցն բարբառս ինչ (զԱժտէրխանին եւ զՏփլիսեաց եւ զԵրեւանայ): այնքան կարելի եղիցի ողորկել եւ յստակել՝ զի եւ Կոստանդնուպօլսեցին եւ Խրիմեցին առանց զժոմնելոյ առեալ ընթեռնուցուն. զգրեալն. յայն. լեզուս, եւ իմանայցեն եւս զնոսին.:

Ապա ուրեմն թող ժրասցին քաջագօտի մշակքն այգւոյ հայկական լեզուիս եւ դպրութեան՝ ի մշակել զգրոցն ճոխ եւ ազնիւ հայկաբանութիւն, եւ միանգամայն ի յղկել զաշխարհիկն եւ ի մերձեցուցանել զայն տակաւ ի յստակութիւն բնիկ հայերենին՝ որ գրոցն է. եւ զայս արասցեն աներկմիտ յուսով բազմաբեղուն արդեանց, յորս թէ ոչ ինքեանք՝ սակայն յաջորդքն իւրեանց եւ ապագայ սերունդք կշտապինդ վայելեսցեն, եւ օրհնեսցեն գլխատակս նոցա.:

Երկրորդ անգամ՝ զի եւ որք ի սահմանս Ռուսացն Պետութեան գտանին Հայկազունք՝ զամենայն փոյթ ի մէջ առնուցուն ի յստակել զշարագրածս իւրեանց յօտարախորթ եւ ի նորամուտ բառից եւ բանից. որ գործ մի դիւրին էր արդեօք նոցա՝ եթէ ունէին ի ձեռին բառարան մի առսերէն եւ հայերէն՝ զգուշաւոր ընտրութեամբ յօրինեալ: Եւ ահա գլխաւորապէս ի ցոյց եւ ի հաւաստիս կարեւորութեան այսպիսոյ Բառարանի՝ շարագրեցաւ առ ի մէնջ տետրակս.:

Յորոյ ի լրումն դիցուք աստէն ըստ կարգի այբու-
բենից զմանս եւեթ ի հարիւրաւոր բառից անտի որ
յաճախեալքն են ի շարագրածս Հայոց Ռուսաստանի,
նշանակելով զթերութիւնսն իւրաքանչիւր՝ որպէս ինչ
մեզն թուեցան՝ հանդերձ պատճառօք թերեւս զի
պատճառս տացուք ազգայնոցն բանասիրաց ուղ-
ղելոյ եւ զայլս ի նոյնպիսեաց վնասակար խառնախօ-
սութեանց:

Յ Ո Ւ Յ Ա Կ

ՕՏԱՐՈՏԻ ԲԱՌԻՑ ԻՆՉ ԵՒ ԲԱՆԻՑ ՈՐ ՅԱՃԱԽԱԳՈՅՆՍ ՎԱՐԻՆ

Ի ՇԱՐԱԳՐԱԾՍ ՈՄԱՆՑ Ի ՀԱՅՈՑ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԵԱՆՑՑ.

ԱՂԻՏԱՆՑ. — Բառ լատին (adjutans, յորմէ իտալե-
րէն ajutante) անցեալ ի գերմանականն ընդ ձեւովս
adjutant, եւ նովին ձեւով մտեալ ի ռուս լեզու եւ եղեալ
адъютантъ. զոր մերքն տառադարձութեամբ ւրարեալ
են *ադիւտանտ*: Տգեղութիւն բառիդ առաւել յօտարու-
թեանն թուի մեզ՝ քան թէ ի տառադարձութեանն, ո-
րում սովոր են ականջք Հայոցս ռուսաստանեայց. եւ
քանզի ոչ այլ ինչ է адъютантъ, եթէ ոչ օգնական
սպարապետի, մարթ էր ապաքէն թարգմանել զայն ի
մերս *Համհարզ*, եւս եւ *Օժանդակ*:

Աթոռագաստ. — Առաջնորդագաստ. — Վարդագաստ. —
Վիշնագաստ. — Օսարագաստ. — Բարդութիւնքդ այդոքիկ
ոչ միայն տգեղութիւն յոյժ ունին երկայնութեամբն
իւրեանց եւ այլանդակութեամբ, այլ եւ վրիպա-
կանութիւն մեծ, այնու՛ զի բառդ *պատկան* ի մերումս
լեզուի նշանակէ *յարմարաւոր, դիպան, քաջադէպ, քա-
րեդէպ*, — ռուսերէն *способный, приличный, удобный*,
տաճկերէն *ուշկուն* —, եւ ոչ թէ *սեպհական, յատկացեալ*,
որ է ռուսերէն *собственный, принадлежащій*, տաճկե-
րէն *մախսու*. եւ թէպէտ սովորութիւն է ոմանց ասել,
« Կալուածն այն *պատկանի* Աթոռոյն, կամ Առաջնոր-
դին » եւ այլն, բայց չիք երկբայութիւն՝ զի թիւր
է ասացուածդ եւ ռամկական. զի ըստ նախնեացն ի-
մանալոյ նշանակէ՛ թէ « Կալուածն այն *վայել է* կամ
ի դէպ է, պատշաճ է, Աթոռոյն ». ուր դիտումն ասողին
ոչ այն է, այլ այս՝ թէ Աթոռոյն է *սեպհականութիւն*,
կամ *ստացուած սեպհական*: եւ չասիցէ ոք՝ թէ ապա զոր
բարդութիւնս պարտ իցէ փոխանակել ընդ այդոքիկ:
Զկարծեմք թէ հարկ ինչ ստիպողական կայցէ ի վերայ՝
բարդութիւնս *անբարդեղիս* յօրինելոյ յամենայն դէպս.
Ռչ լաւ իցէ այլ ինչ դարձուած հայկական տալ այդպիսի
իմաստից՝ քան թէ վրիպական եւ անհեթեթ բարդու-
թիւնս կարկատել: Մեզ թուի թէ մարթ է կամ ածան-
ցական անուանս փոխանակել ընդ բարդիցդ՝ ըստ իւ-
րաքանչիւր բառի յարմարութեան, եւ ասել, *արոտային,*
առաջնորդական, վանական, վիճակային կամ *քեմական,*
օսարային. եւ կամ լաւ եւս՝ յատկացուցիչս առնել

զբառսդ ի հոլով սեռական՝ ըստ յատկութեան լեզուիս մերոյ, եւ ասել, « Կալուածք կամ հասք եւ կամ ծախք Արոտոյ, Առաջնորդի, Վանաց, Վիճակի, Օտարաց: Քանզի յայսպիսիսն զյատկացուցիչս յածականս փոխել՝ յատկութիւն է լեզուին Ռուսաց սեպհական, յորմէ սովորեալ են եւ մերքն ասել, օրինակ իմն,

Հայկական պատմութիւն, փոխանակ ասելոյ՝ պատմութիւն Հայոց.

Ինժեներական եւ արհիտեքական ուսումնարան, փոխանակ ասելոյ՝ ուսումնարան զինուորական՝ ճարտարապետութեան եւ հրձգութեան.

Վիճակային Կոնսիստորիա, փոխանակ ասելոյ՝ Կոնսիստորիա վիճակի, կամ թէ Ասեան Առաջնորդի Վիճակին.

Քարտուղարական ծառայութիւն, փոխանակ ասելոյ՝ պաշտօն քարտուղարի.

Հոգաբարձական Խորհրդարան, փոխանակ ասելոյ՝ Խորհրդարան Հոգաբարձուաց.

Սիւնոդական անդամ, փոխանակ ասելոյ՝ անդամ Սիւնոդի կամ Սիւննոդոսի, եւ այլն:

ԱՅՆԱԴԱԹԱՆ. — Զայնքդ *այրադատան, այրադեն, այրակրօն, այրահաւաս, վարին ի լեզուի մերում իբրեւ ներհականք բառիցս՝ ուղղափառ, ուղղադատան, ուղղահաւաս. ուստի եւ իբրու զպարսաւանաց իմն ունին զիմաստ եւ զնշանակութիւն՝ անախորժ փափուկ լսելեաց, հան-*

գոյն ռուս ձայնիս ևնօբրецъ. Ի Ռուսաստան սովորութիւն լեալ է այսպէս թարգմանել զանուն միոյ ի Բաժնից Ոստիկանարանի ներքին Գործոց, զկոչեցեալն ռուսերէն Департаментъ духовныхъ дѣлъ иностранныхъ исповѣданій, *Դեպարտամենտ հոգեւոր գործոց այլադասան ազգաց*. որ ըստ մերում կարծեացս անուղիղ է եւ անյարմար՝ ոչ միայն ըստ բառիցն *դեպարտամենտ* եւ *հոգեւոր* (զորոց ուրոյն՝ յիւրեանց տեղիսն ասասցուք), այլ եւ ըստ *այլադասան* բառին: Թուի մեզ թէ պարտ իցէ թարգմանել գէթ այսպէս.

Բաժին կրօնական գործոց օտար դաւանութեանց:

ԱՌԱՐԿԱՑ. — Բառս այս յաւուրց անտի թարգմանութեանցն Դաւթի Անյաղթի յարմարեալ, թերեւս ներելի իցէ յուսումնական գրուածս՝ իբր զթարգմանութիւն լատինականին *objectum*, — յորմէ գաղղ. *objet*, — եւ ռուս ձայնիս *предметъ*. Բայց ի շարագրածս Հայոց Ռուսաստանի յաճախեալ է յոյժ գործածութիւն սորին ամենայն ուրեք՝ ուր միանգամ Ռուսն *предметъ* ասիցէ, որով եւ խորթ հնչէ ի հայ լսելիս:

Օրինակ իմն, *սոսարկայք ուսման*, իմա *նիւթք ուսման*, կամ *ուսանելիք*. — *ըստ այսմ սոսարկայի* (*по сему предмету*), այսինքն է զայսմ խնդրոյ, զայսմանէ, ըստ այսմ, եւ այլն:

ԱՍՏԻՃԱՆՔ. — Պաշտօնեայք քաղաքական, զինուորական, եւս եւ ծովային պաշտամանց պետութեանն Ռուսաց բաժանին առ հասարակ ի չորեքտասան դասս

(классы), եւ կոչին աստիճանքն ի բարբառ Ռոցա чинъ, եւ որք ունին զվի յաստիճանաց անտի՝ чиновникъ, ըստ մերոցն թարգմանելոյ՝ ասիճանաւոր: Արդ պէսպէս աճուանակոչութիւնք ասիճանաւորացն այնոցիկ՝ որպէս թէ անթարգմանելիք իցեն ի մերս բարբառ, յաճախ սովորութեամբ փոխաբերին ի հայկազանց Ռուսաստանի ըստ իւրեանց ռուս ձայնիցն՝ տառադարձութեամբ եւեթ որպէս թէ հայացեալք. որով եւ շարագրածքն յորս գտանին անուանակոչութիւնքն այնոցիկ՝ այլանդակին յոյժ եւ օտարախորթս հնչեն ի հայկական լսելիս:

Եւ ե՛ն քաղաքական աստիճանքն վերուստ ի վայր դասաւորեալք՝ ըստ աղաւաղ սովորական թարգմանութեան իւրեանց այսոցիկ.

1. Կանցլեր.	7. Նաղվօրնի սովեսնիկ.
2. Դեյսվիսեյնի ջայնի սովեսնիկ.	8. Կոլլեժսկի ասսուօր.
3. Տայնի սովեսնիկ.	9. Տիսուլեարնի սովեսնիկ.
4. Դեյսվիսեյնի սսսսսկի սովեսնիկ.	10. Կոլլեժսկի սեկրետար.
5. Սսսսսկի սովեսնիկ.	11. Կօրաքչնի սեկրետար.
6. Կոլլեժսկի սովեսնիկ.	12. Գուքերնսկի սեկրետար.
	13. Պրօվինցիալնի սեկրետար.
	14. Կոլլեժսկի ռեգիստրատ.

Զինուորականքն,

1. Գեներալ փոլմարշալ.	3. Գեներալ յեյսեճանս.
2. Գեներալ օս կաւալերիի,	4. Գեներալ Մայօր.
օս ինֆանտերիի, օս ար-	5. Պոլկովնիկ.
սիլլերիի.	7. Պոդպոլկովնիկ.

8. Մայօր.	12. Պօռուշիկ.
9. Կապիսան.	13. Պօղպօռուշիկ.
10. Շարա-Կապիսան.	14. Պրապօրշիկ.

Մովայինքն ,

1. Գեներալ Աղմիրալ.	7. Կապիսան Բ դասակար- գութեան.
2. Աղմիրալ.	
3. Վիցկ-Աղմիրալ.	8. Կապիսան Լէյսկնանս.
4. Կօնսր-Աղմիրալ.	9. Լէյսկնանսֆ.
6. Կապիսան Ա դասակար- գութեան.	13. Միչմանֆ (‘):

Իբցուք արդ զերեսին զկարգս աստիճանացդ, զքաղաքական ասեմ եւ զգինուորականս եւ զժովայինս, թարգմանելով զիուսացն ի մերս՝ որպէս մեզն ի դէպ թուեցաւ, եւ քաջագունիցն թողլով հայերենագիտաց յարմարել առ մէն մի ի նոցանէ բառս առաւել պատշաճաւորս :

Քաղաքականքն ,

1. Канцлеръ, Ատենադպիր Արքայի, Մեծ Քարտուղար .
2. Действительный Тайный Советникъ, Ներգործական Ներքին Խորհրդական .

(‘) Որպէս եւ ի ցուցակոյ տեսանի, ոչ ամենայն աստիճանքն քաղաքականք ունին զհամազօր եւ զհամապատիւ աստիճանս ի զինուորականն եւ ի ծովայինս . այլ եւ ի քաղաքականաց անտի աստիճանքն 11 եւ 13 դասուց այժմ ոչ եւս ի կիր արկանեն :

3. Тайный Советникъ, ներքին Խորհրդական.

4. Действительный Статскій Советникъ, ներգործական Խորհրդական Պետութեան.

— Оберъ-Прокуроръ, Աւագ Օրինապահ կամ Գործակալ.

— Герольдмейстеръ, Նշանապետ.

5. Статскій Советникъ, Խորհրդական Պետութեան.

6. Коллежскій Советникъ, Խորհրդական Ատենի.

— Военный Советникъ, Խորհրդական Զորաց.

7. Надворный Советникъ, Խորհրդական Պալատան.

8. Коллежскій Ассесоръ, Ատենակալ.

9. Титулярный Советникъ, Խորհրդական Պատուոյ.

10. Коллежскій Секретарь, Ատենական Քարտուղար.

11. Корабельный Секретарь, Նաւական Քարտուղար.

12. Губернскій Секретарь, Նահանգական Քարտուղար.

13. Провинциальный Секретарь, Փաւտական Քարտուղար.

— Регистраторы: Сенатскій, Синодскій, Кабинетскій, Համարակալք՝ Ծերակուտին, Սիւնհոդոսի, Խորհրդարանի Կայսեր.

14. Коллежскій Регистраторъ, Համարակալ Ատենի:

Զինուորականք,

1. Генераль-Фельдмаршалъ, Մեծ Սպարապետ.

2. Генераль отъ Кавалеріи, отъ Инфантеріи, отъ Артиллеріи, Զորագլուխ Հեծելազորաց, Հետեւակազորաց, Հրազինաւորաց.

3. Генералъ-Лейтенантъ, Ետեղակալ Զորապետ .
4. Генералъ-Маіоръ, Զորագլխապետ .
6. Полковникъ, Գեղապետ .
7. Подполковникъ, Փոխանորդ գեղապետի .
8. Маіоръ, Զորավար .
9. Капитанъ, Հազարապետ .
10. Штабсъ-Капитанъ, Փոխանորդ Հազարապետի .
12. Поручикъ, Հարիւրապետ .
13. Подпоручикъ, Փոխանորդ Հարիւրապետի .
14. Прапорщикъ, Յիսնապետ .

Մովայիւնքն ,

1. Генералъ-Адмиралъ, Մեծ Մովակալ .
2. Адмиралъ, Մովակալ .
3. Вице-Адмиралъ, Փոխանորդ Մովակալի .
4. Контръ-Адмиралъ, Օգնական Մովակալի .
6. Капитанъ 1-го ранга, Հազարապետ Ա կարգի .
7. Капитанъ 2-го ранга, Հազարապետ Բ կարգի .
8. Капитанъ-Лейтенантъ, Ետեղակալ Հազարապետի .
9. Лейтенанты, Ետեղակալք .
12. Мичманы, Դաւաաստիք :

Առաջնորդութիւն . — Յայտ իսկ է զի հելլենացի է բառս այս , ἀρχιεπίσκοπος , եւ նշանակէ եպիսկոպոսապետ , աւագ եպիսկոպոս , գլխաւոր յեպիսկոպոսունս , որպէս եւ առհերեցն է աւագ երէց , աւագ քահանայ , եւ առհիդիակոնն սարկաւագապետ , աւագ սարկաւագ : Արդ որպէս ան-

յարմար է ասել կամ գրել զատաբար, *արք երեց*, կամ *արքի դիակոն*, սոյնպէս անյարմար թուի գրել *Արք Եպիսկոպոս*, որպէս սովոր են ոմանք, մանաւանդ ի Ռուսաստան. ուր ռամկօրէն իմն ասի եւ *արքուքիւն*՝ իբրեւ տիտղոս արքեպիսկոպոսի. զոր օրինակ, “այս ոք ընկալաւ *զարքուքիւն*”, նշանակէ ըստ նոցա բանիցն, թէ որ եպիսկոպոսն էր՝ եղեւ արքեպիսկոպոս: Եւ զի օրինակաւ եւս յայտ արասցուք զանտեղութիւն զատանելոյն *զարքն յեպիսկոպոսէն*, ահա եւ զբառն *Քորեպիսկոպոս* (որ նոյնպէս յունարէն է) ապաքէն չգրէ ոք *Քոր եպիսկոպոս*, եւ ոչ յառաջնոյ գրեալ թէ աննշան բառէն ի մերում լեզուիս՝ կազմէ ոք զվերացեալդ *քորուքիւն*: Գոյ արդարեւ ի գրուածս ինչ ուրեք բառս *արհի* զատաբար ասացեալ *յեպիսկոպոս* բառէն, եւ ոչ կից նմին՝ *արհիեպիսկոպոս*. բայց *արք* առանձինն ոչ ուրեք:

ԱՐՏԱԳՐԸ. — Աղաւաղ թարգմանութիւն ռուս ձայնիս *списывать*, որ է հայերէն *ընդօրինակել*, *օրինակել*, *գաղափարել*, *առնուլ զհաւասարն*, *փոխագրել*:

ԲԱՐԵՎԱՐԳ. — Ըստ եկեղեցական կանոնացն եւ օրինաց Ռուսաց՝ հոգ եւ խնամք բարեկարգութեան եկեղեցեաց յանձնին աւագերիցանց կամ երիցանց ոմանց, որք ի նոցա բարբառն *длагочинным* կոչին: Զսոյն զայս կոչումն պարզապէս թարգմանեալ ոմանց ի մերոցն բառիւս *բարեկարգ*, այսպէս անուանեն զերիցունսրն կարգեալս ի վերատեսչութիւն եկեղեցեաց քանի

մի գիւղօրէից, եւ եւ քաղաքաց ինչ եղելոց ի վիճակս
Հայաստանի, առանց թերեւս միտ դնելոյ՝ զի *բարեկարգն*
ի մեզ զիրաց եւեթ ասի՝ իբրեւ *կանոնատօր, բարիոք*
կարգաւորեալ, հանգոյն ոռւս ձայնիս ճարտօւստօսանք.
Արժան էր արդեօք զէթ զանունս *բարեկարգիչ* յարմա-
րել այնմ պաշտօնէի, թէպէտ եւ առ այս եւս չունի-
ցիւք առ ի նախնեաց զվկայութիւն:

ԲԱՐՁՐ ԱՐՃԱՆԱԳԱՏԻ. — ԲԱՐՁՐ ԱՐՃԱՆԱԳԱՏՈՒԹԻՒՅԻՆ. — ԲԱՐՁՐ
ԳԵՐԱՋԱՆՅՈՒԹԻՒՆ. — ԲԱՐՁՐ ՍՐՈՋԱՆ. — ԲԱՐՁՐ ՍՐՈՋԱՆՈՒԹԻՒՆ. —
Մոժորութիւն է առ Ռուսս, նոցին ինքեանց եւս ոչ
ամենեցուն ակտրօելի, տալ քաղաքական եւ եկեղե-
ցական իշխանաւորաց իւրեանց ակտորսս կամ ա-
նուանս պատուոյ յարաբարդս եւ երկայնաձիգս. օրի-
նակ իմն, ոստիկանաց եւ անդամոց ծերակուտին եւ
այլոց ոմանց—*Высокопревосходительство*, որպէս թէ ա-
սէր ոք հայերէն; *Բարձրագեղազանցակախութիւն*. վարդապե-
տաց — *Высокопреподобие*, որպէս թէ *Բարձրաժանապա-
տութիւն*. եպիսկոպոսաց — *Преосвященство*, *Գեղար-
քազնութիւն*. արքեպիսկոպոսաց—*Высокопреосвященство*,
Բարձրագեղարքազնութիւն. — սոժորութիւն մտեալ առ
նսսա ի Յունաց ժամանակի բիւզանդեան կայսե-
րութեան. ուր յառաջն եւ Յոյնք եւ նոքա ոչինչ
ընդհատ յայլոց վազեմի ազգաց՝ վարէին անուանս
պատուոյ պարզս եւ անպաճոյճս եւ կարճառօտս. օրի-
նակ իմն, *Մեծութիւն, Տեղութիւն, Ծոխութիւն, Սրբութիւն*,
եւ այլս այսպիսիս: Արդ կամեցեալ մերոցն յարմարել

եւ ի մերումս շեզուի բառս ըստ կարի համազօրս ճուս
ձայնից, հաւանեալ եւ՝ չգիտեմ որպէս՝ յօրինել գրա-
սրդ, *Բարձր Արժանապատիւ*, *Բարձր Գիտական*, *Բարձր
Մտազան*, եւ այլն, եւ ի գոցանէ՝ գլխեացեալսն ըստ
կարգի։ — Մինչչեւ ցուցեալ զուզեղութիւն այդպիսոյ
թարգմանութեան՝ յուշ արասցուք աստէն, զի եւ լա-
տինահայ խանգարիչքն լեզուիս մերոյ յեթնեւասնե-
րորդի դարուն, զլատին եւ զիտալացի տիտղոսդ excel-
lentissimus եւ illustrissimus թարգմանէին հայերէն *գերա-
զանցազունեղ* (զոր օրինակ, *հոռմանաւ գերազանցազունեղի
ծերսկոսին*), եւ *վեհաշուս*։ յորմէ եւ գլխեացեալն
կարկատին—*վեհաշուսուրբիւն*։ Իցէ՛ թէ եւ մերքն այժ-
մու բաճասերք աճասպարէին ի բաց լքանել վաղազոյն
զեկամուտ նորաճեւութիւնս այժմեան տիտղոսաց, որ-
պէս վաղ ուրեմն ըստ արժանւոյն խոտեցաւ եւ պնդ-
գեցաւ լատինահայոցն։

Բառս *բարձր* ի մերում լեզուիս յայտ առնէ սովոր-
աբար զնիւթական՝ եւեթ բարձրութիւնս լերանց,
ծառոց, երկնից, աշտարակաց, շինուածոց, սեանց,
հսկայից, եւ այլն. եւ դուն ուրեք գրարոյական ինչ
մեծութիւն համեմատական՝ իբրեւ զներհականն բա-
ռիցս *խոնտն* եւ *նոստս*։ օրինակ իմն, Առաջի մարդ-
կաճ *բարձր*։ *Բարձր* բանիւք բարեբանիս։ *Բարձրն* նսայ-
իաս։ *Գեաղին* ի *բարձր* պարանոց, եւ այլն։

Ապա ուրեմն ախարմար է թարգմանել բառիս *բարձր*,
եւ միանգամայն զատաբար ասել, *բարձր արագան*,
բարձր արժանապատիւ, *նորին բարձր արժանապատուութիւն*,

նորին բարձր սրբազնութիւն. այլ հարկ է զո՞ն լինել՝ զէթ
այսպիսի սեպհակաճեղձ մեկոյիս եկեղեցական աս-
տիճանաւորաց .

Արքեպիսկոպոսաց, Ամենապատիւ Սրբազան Տէր. —
Ձերդ Ամենապատիւ Սրբութիւն.

Եպիսկոպոսաց, Գերապատիւ Սրբազան Տէր. — Ձերդ
Գերապատիւ Սրբութիւն.

Վարդապետաց, Գերապատիւ Տէր. — Ձերդ Գերապա-
տիւ Տէրութիւն. կամ Բարձրապատիւ Հայր, եւ այլն:

Քահանայից, Արժանապատիւ Տէր. — Ձերդ Արժանա-
պատիւ Տէրութիւն:

Եւ քաղաքական իշխանաւորաց այսպիսիս.

Արքայազանց, Վսեկափայլ Տէր. — Ձերդ Վսեկակա-
նութիւն.

Ոստիկանաց եւ անդամոց ծերակուտի, Վսեկապա-
տիւ Իշխան. — Ձերդ Վսեկութիւն.

Զօրապետաց, Դատաւորաց եւ այլոց, Մեծարգոյ
Տէր. — Ձերդ Մեծարգոյ Տէրութիւն:

ԲՈՒՐՈՎՈՒԹՅՈՒՆ. — Բառ անպէտ հնարեալ ի ռամ-
կախօք գրագրաց. ռմանց՝ ի նշանակել զգրութիւն ամ-
բողջ, գրուած անթերք, ամբողջ պատճէն:

ԳԱՆՃԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ. — Առ ի խորշելոյ յայսպիսեաց անե-
լորդ բարդութեանց, մեզ թուի թէ մարթ էր՝ փոխա-
նակ այսր բառի պարզաբար զանձանակ կոչել զարձաթն
հաւաքեալ ի զանձանակս եկեղեցեաց. եւ եթէ հարկն
պատհանչիցէ՝ ասել, որով ի զանձանակ:

ԳԱՐՆԱ. (*առ ձեզական իշխանութիւնն, առ կուսակազմ եւ այլն*). — Նիւթական եւ օտարախորթ թարգմանութիւն ռուս բայիս *обратиться*, որ է *դիմել, գրել, ազդ առնել*, եւ այլն:

ԴԻԱԶԱՐԴ. — Բառ նորահնար՝ ի նշանակել զկերպասն կամ զհանդերձ զոր սովորութիւն է արկանել ի վերայ ննջեցելոց ի յուղարկաւորութեան նոցին: *Դիազարդն* ի մերում լեզուիս զզարդարողն եւ զպատող կամ զմոտող դիականց նշանակէ. թող զայն, այլ եւ իմաստ բառիցդ *դի* եւ *դիակն* յաւէտ զհասարակ մեռելոց մարդկան ունի զնշանակութիւն՝ հանգոյն տաճկականին *դիշ*: Դարձեալ եւ բառդ *զարդ* ի բարդութիւնս առ հասարակ առնու զնշանակութիւն ածականի, եւ նշանակէ *զարդարեալ* կամ *զարդարող*: Յաղաքս այսր ամենայնի յարմարագոյն արդեօք լինէր փոխանակել ընդ *դիազարդ* ձայնիդ զբառս *օրոց*, կամ *օրոց հանգստեան*, եւ կամ այլ ինչ պատշաճական:

ԵՆԹԱՐԿԱԼ. — Բառ անհարազատ ոգւոյ եւ սովորութեան լեզուիս՝ հնարեալ ի հելլենախօս թարգմանչացն մերոց առաջնոց, եւ ի վերջնօցս համարձակ ի կիր արկեալ՝ նշանագութեամբ *հուս* ձայնիս *подвергате*, որ է հայերէն *ներքոյ արկանել, առաջի առնել, մատուցանել*, եւ այլն:

ԹԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. — Ոմանց հաճոյ թուեցաւ այսպէս թարգմանել զյունականն *բեռնակրօքիս*, յորմէ եւ Ռուսացն *телеграфъ, телеграмма* եւ այլն, — թերեւս կարծելով

Թէ հեղինակը բառիդ առաջին մասն զնոյն ունիցի նշանակութիւն՝ զոր ինչ եւ մերն *թեյ*. մինչդեռ յայտնի է զի առ Յոյնս *τέλη* (*թէլի*) ոչ *թեյ* նշանակէ, այլ *հեռի*. ուստի եւ ի դէպ թարգմանեալ է այլոց *հեռագրութիւն* եւ *հեռագիր*: — Այսպիսի վրիպակ տեսանի եւ ի բառն *Մետրիքական*, զորմէ ի կարգին:

ԹԵՄԱԿԱՆ. — Բառս *թեմ* յունական է ի բնէ, եւ ոչ ի հնոցն մերոց նախնեաց ի վար արկեալ, այլ ի յետին մատենագրաց՝ նշանակութեամբ *Վիճակի* առաջնորդութեան. յորմէ կազմեալ են մերազնեայք Ռուսաստանի զբարդդ *Թեմակալ* (օրինակաւ *կողմնակալ*, *կուսակալ*, *ծովակալ*, *գործակալ* բառից), իբրեւ ի թարգմանութիւն ռուս ձայնիս *епархіальный* (*начальникъ*), եւ վարեն այսպէս, *Թեմակալ Առաջնորդ*. որով *թեմակալն* լինի ածական Առաջնորդին, որ աւելորդ թուի մեզ, զի նման է այնմ զոր ասիցէ ոք, *ծովակալ սպարապետ*: Չիք երկբայութիւն զի ոչ լաւ քան զբառդ է եւ միւսն, *Վիճակաւոր Առաջնորդ*, որ յաճախ եւս վարի յոմանց: Եւ միթէ ոչ շատ իցէ ասել, *Առաջնորդ Վիճակի*: — Տես եւ *ՎԻՃԱԿԱՆՅԵՆ*, *ՎԻՃԱԿԱՆՈՐ*:

ԺԱՌԱՆԿԱՌՈՐԱՅ ԴՐՈՑ. — Ի վերջին ժամանակս սովորեցին ոմանք այսպէս անուանել զԵւրոպացւոցն *Seminarium* (*սեմինարան*), ռուսերէն *Семинарія*, որ է ուսումնարան եկեղեցականաց, կղերիկոսարան, դպրանոց: Արդարեւ իսկ բառս *ժառանգաւոր* եղեալ է ուրեք ի մախնեաց մերոց հանդէպ յունական ձայնիս *κληρικος* (*կղերական*);

որոյ նախնական նշանակութիւնն է. *ժառանգաւոր, ժառանգաւոր, ի բնութեւն խղիւղ, այն է վիճակ, նախ, բաժին ժառանգութեան*. սակայն մեզ թուի թէ լաւ էր զայլաբանական զայս կոչումն պահել ի պէտս ապտուածաբանական եւ բարոյական խօսից եւ գրուածոց, եւ փոխանակ ասելոյ ռամկական շարագատութեամբ *ժառանգաւորաց դպրոց*՝ կոչել զուսումնարանն այնպիսի լոկ *Դպրանոցս*՝ կամ *Դպրեվանս*, որովհետեւ անդատին ի վաղ ժամանակաց սովորութիւն լեալ է առ մերսն *դպիրս* անուանել զստորին պաշտօնեայս եկեղեցւոյ, յորոց ի կրթութիւն սահմանեալ են ուսումնարանքն այնոքիկ: — Յաւելցուք եւ զայս ինչ ասել, զի վարումն ձայնիս՝ *ժառանգաւորաց Դպրոց* զիւտ է հայկազանց Տաճկաստանի, եւ ոչ Ռուսիոյ:

Ի. — Կանոն եւ սովորութիւն լեզուիս մերոյ պահանջեն՝ զի ամսաթիւք նշանակեսցին ի տրական հոլով, որ եւ բնական է. իսկ մերազնեայք ոմանք Ռուսացն հետեւելով սովորութեան՝ զրեն ի բացառականն, ի 20-են *մայիսի* (отъ 2-го мая), որ է անտեղի առ մեզ եւ այլանդակ:

ԽՈՒՅԱՆ. — Անպէտ թարգմանութեամբ ռուս բառիս: *ПОДЛИВНЫЙ, ПОДЛИВНИКЪ*, վարի յոմանց յայս ոճ բանի, «*Ընդ իսկականին համեմատի*»: զոր վայելչագոյն եւ ուղղագոյն եւս է թարգմանել, «*Համեմատ է: րեւազրին*; կամ *սկզբնազրին*»:

Լուսաւոռչախ. — Այս մակդիր հնարեալ ի Ռուսաստան օրինակաւ քառիս փրկչական, ընծայի յերեսնից կամ ի քառասնից ամաց հետէ քնիկ հայկազանց, այս ինքն է այնոցիկ որ եւ ազգաւ եւ դաւանութեամբ Հայք իցեն, եւ գլուխ եկեղեցոյ իւրեանց ճանաչիցեն զԱթոռակալս՝ այսինքն է գյաջորդս՝ սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին . եւ այս՝ յորոշումն ի կարողի կամ պապական եւ բողոքական Հայոց, որք օտարացեալք են ի դաւանութենէ Հայաստանեայց եկեղեցոյ, եւ միանգամայն չհնազանդին իշխանութեան սրբոյ Աթոռոյն Էջմիածնի: Հայկազունք Ռուսաստանի զնոյմ մակդիրդ *Լուսաւորչական* Թարգմանեալ են՝ ոռւս ձայնիւս Բրաթրіаннѣ (եւ ի պաշտօնական գրուածս ինչ՝ վրիպակաւ եւս Грегорианнѣ), որ է *Գրիգորեան*: Ըստ այսմ Ռուսք զԱրևհողոսն սրբոյ Էջմիածնի կոչեն Ծառածրանսկիս Армяно-Григоріанскіи Синодъ, եւ մերքն՝ *Լուսաւորչական Հայոց Օրինոյ սրբոյ Էջմիածնի*:

Արդ խնդիր ի ժէջ արկանի նախ՝ թէ հօնրկ էր արդեօք առնել զնորածեութիւնդ զայդ առ ի խորտելոյ զքնիկ Հայս ի սակաւաթիւ հառուածելոց անտի ի մերմէ եկեղեցոյս: Աչ ապաքէն մեծագունի մասին ազգիս պարտ եւ պատշաճ էր կալ եւ մնալ յիւրումն սեպհական եւ պարզ անուանակոչութեան, եւ առանց իրիք յաւերուածոյ պահել զկոշումնս Հայ, եւ Հայաստանեայց *եկեղեցի*, կամ *եկեղեցի Հայոց*, առանց բնաւ միտ դնելոյ՝ թէ զոր անուն անուցուն ինքեանց ինքնակամ զատուցեալքն ի նմանէ, այսինքն *հոռվմեա-*

կանքն, որ եւ կարոյիկ կամ պայսիկանք, եւս եւ հախ-հո-
ռոմք եւ բողոքականք, տեսարանականք, անգղիականք, եւ
որ այլն եւս:

Երկրորդ, եթէ եւ հարկ ինչ որպիսի եւ իցէ ստի-
պէր հնաքել զմակդիր որոշիչ բնիկ Հայոցս ի կարոյ-
կաց եւ յայլոց, ի դէպ էր արգետօք ստեղծագործել
զձայնոյ *Լուսաւորչական կամ Գրիգորեան*, քան թէ զայլ
ինչ: — Թուի թէ ոչ: Քանզի զձայնոյ *Լուսաւորչա-
կան կամ Գրիգորեան*՝ թէպէտ եւ ամենայն իբօք բնիկ
Հայկազանցս սեպհական խոստովանիցի ամենայն ոք,
իրրեւ գայտարար հաւատարիմ հետեւողութեան մերոյ
վարդապետութեանց եւ աւանդից սրբոյ *Լուսաւորչին*,
եւ հնազանդութեան օրինաւոր յաջորդաց նորա, — սա-
կայն ապաքէն եւ պապականքն ոչ խօրշիկն յանուա-
նակոչութենէ այտի. զի համաքին թէ ինքեանք հաւա-
տարմագոյն եւս հետեւողք իցեն վարդապետութեանց
Լուսաւորչին: Ձիք երկբայութիւն՝ զի սխալեն նոքա
յայս կարծիս իւրեանց. բայց հարկ էր նախ զսխալանս
նոցին յայսմ մասին յայտ յանդիմանութեամբ ցուցանել,
— զոր չեւ եւս արաք ոք ըստ արժանւոյն, — եւ ապա
թէ ի հրածեղտի կացուցանել զնոսա ի *լուսաւորչական*
ձայնելոյ զանձինս իւրեանց:

Ձանտեղութիւն *Լուսաւորչական կամ Գրիգորեան* վե-
րակոչելոյ՝ զազգս մեր եւ գեկեղեցի նկատեալ տեսին
եւ այլք ոմանք ի նոցին իսկ ի Հայկազանց Ռուսաս-
տանի. այլ զի եւ նոքա եղեալ են ի մտի՝ թէ անպատ-
ճառ հարկ ի վերայ կայ մակդիր ինչ հայթհայթել յո-

րոշումն մեր ի կարողիկաց եւ ի բարոյականաց, մտաբերեցին սեպհականել մեզ փոխանակ *Հուստորջական* բառիդ զձայնս *Առաքելական*, իբրու առաքելոցն սրբոց (*Քաղեստի* եւ *Բարբառլոստի*) քարոզութեանցն եւ կանոնադրութեանց հաւատարիմ հետեւող: Կամ թէ այսու օրինակաւ կամեցան արդեօք այնպիսիքն սեպհականել իմն մերումս եկեղեցւոյ զմին ի չորից անուանեալ նշանաց *միայնոյ սուրբ կարողիկե* եւ *առաքելական* եկեղեցւոյն *Քրիստոսի*, որպէս *գլխաբողիկե* անունն սեպհականեալ են անձանց բառինք եւ հռովմէականք, իբրու թէ նոցայն միայն իցէ *ընդհանրական* եկեղեցի: Ապաքէն մեք տարադէպ համարիմք իրաւամբք զայս գործ հռովմէականաց, եւ բողոք հարկանեմք՝ թէ եւ մերս եկեղեցի *կարողիկե* է, եւ ոչ հերձուածող. եւ ընդէր ուրեմն կամիցիմք հետեւողս լինել օտարացն անձնահաճ խտրասիրութեան (*exclusivisme*), եւ ընդէր զոր ինչ յայլսն պախարակեմք՝ զնոյն եւ մեք գործիցեմք:

Ասիցէ ոք. եւ զճր մակդիր կամ զանուանակոչութիւն պարտ իցէ ուրեմն սեպհականել մերումս եկեղեցւոյ յորոշումն յայլոց անտի՞ փոխանակ *Հուստորջական* եւ *Գրիգորեան* կոչմանց: Պատասխանի առնեմք՝ թէ եւ ոչ զմի ինչ. զի որպէս ընդ դարս բազումս զանազանեալ է ազգս մեր եւ եկեղեցի յայլոցն՝ Հայ անուամբն եւեթ, թող նովիմք զանազանեացի եւ յայսմհետէ. եւ զինչ վնաս անտի: *Եկեղեցի Հայոց* կամ *Հայաստանեայց Եկեղեցի*. այս է բնիկն մեր անուանակո-

չութիւն ըստ դաւանութեան, եւ այսու եւս ի դէպ յոյժ մասն ենք կաթուղիկէ եւ ուղղափառ Եկեղեցւոյն Քրիստոսի, եւ շատ է մեզ: Բայց վերջին բուժումն խնդրոյս պահի հարկաւ Սիւնհոգոսին Ս. Էջմիածնի:

ԽԱՅԱԿԻ. — Ըստ նախնեացն մերոց իմանալոյ՝ բառը *խաչակիր* զբարձող խաչին Քրիստոսի նշանակէ, որ եւ *խաչազգեաց* եւս ասի.— Իբր զի եւ յունականն *σταυροφορος* ցուցանէ *զիրոյ* եւ *զգեցոյ խաչի* միանգամայն: — Ի յետին ժամանակս ի դէպ յարմարեալ է ձայնը *խաչակիր* (*крестоносецъ*) այնոցիկ յարեւմտեայ քրիստոնէից՝ որք զինու զօրութեամբ միաբանեալք խաղացին յարեւելս՝ ազատել զԵրուսաղէմ ի ձեռաց այլազգեաց. քանզի խաչանիշս ազանէին նոքա հանդերձս, եւ զէնս խաչադրոշմս ունէին: Իսկ մերքն որ ի Ռուսիա *խաչակիր* ախորժեցին կոչել զպատուեալն խաչիւ պարանոցի, զոր եւ կոչեն *շանչական խաչ* (*шанчаканъ крестъ*): Մերթ եւ զպատուեալն ի քաղաքական իշխանութենէ ասպետական խաչիւ՝ կոչեն *խաչակիր ասպետ*: — Մեզ թուի թէ լաւ իցէ զպատուեալն խաչիւք պարանոցի *խաչազարդս* անուանել. իսկ եթէ ոք եւ ասպետ իցէ, զասպետութեանն կարգ միայն յիշատակել՝ առանց անելորդ ածականի:

ՄԱՅՐԱՎՈՅ. — Ըստ մերումս լեզուի՝ *ժայրագոյնն* նշանակէ զայն ինչ որ ի ժայրն իցէ իրնց՝ յառաջինն կամ ի հուսկ վերջին. եւ չասի *զանձանց*: Սովորութիւն լեալ է ի յետին դարս ասել, *ժայրագոյն վարդապետ*,

Ճայրագոյն պատրիարք. առաջնովն նշանակի վարդապետն աստուածաբանութեան, որ ընկալեալ իցէ ըստ օրինի եւ ըստ կարգեալ արարողութեանց զոսանեալ աստիճանս վարդապետութեան. իսկ զերկրորդն վարեն արդ Հայկազունք Ռուսաստանի իբրեւ զմի ի մակադրական տիտղոսաց Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց, այսպէս, *Մայրագոյն պատրիարք կարողիկոս*. եւ ի ռուս լեզու զնոյն փոխաբերեալ ասեն, *верховный патриархъ католикосъ*.

ԿԱՅԱՆԱԼ (օրագրութեան). ԿԱՅԱՅԱԼ Է (օրագրութիւն). — Նիւթական եւ սխալ թարգմանութիւն ռուս ձայնիս *состояться, состоялось*, փոխանակ ասելոյ *կազմել* զօրագրութիւն, կամ օրագրութեամբ *սահմանել, սահմանեալ է* եւ այլն: — Բազում յոյժ են ձայնք այսպիսիք՝ նիւթապէս փոխաբերեալք ի մերս ի Ռուսաց լեզուէ:

ԿԱՌԱՎԱՐԻՔ. — ԿԱՌԱՎԱՐՅԱՅԱՆ. — Կառավարեչն ի մեզ է *վարեչ զկառս, կառօք զնաչ ուրեք*. որպէս եւ *ղեկավարեչն՝ ունեչ զղեակ նաւուն, մարապետեչ*. եւ երկոքին եւս նմանութեամբ իմն կարեն նշանակել՝ *ունեչ զտեսչութիւն, սնեանեչ, վարեչ, ուղղեչ*, բայց չէր արժան յաճախել զկիրառութիւն բառիցդ յայն միտս՝ յոր ի նախնեաց ոչ ունիմք վկայութիւն: Յայտ ուրեմն է զի առաւել եւս օտարոտի եւ խորթ են ի հայկական լսելիս ձայնքդ *կառավարիչ* եւ *կառավարչական*, որպէս յասելն «*կառավարիչ սենաս, կառավարչական մասն*». իբրեւ թարգմա-

նութիւն ունի ձայնիցս, *правительствующій сенатъ* եւ *административный*; զի ի դէպ եւս էր թարգմանել զառաջինն՝ *Ղեկավար Ծերակոյս*, կամ թէ *Հրահանատար Ծերակոյս*, եւ զերկրորդն՝ *Գործախարակն*:

ԿԱՐԳԱՌՈՐԵՅՑ. — Յատենական գրութիւնս վարի բառս այս անմիջապէս յառաջ քան զվճիռն, եւ է թարգմանութիւն բառիս *опредѣлили*; սակայն բայդ *опредѣлить* սահմանել է, եւ ոչ թէ *կարգաւորել*, որ ի մեզ նշանակէ *դնել ի կարգի, բարեկարգել, յարդարել*. ուստի եւ լաւ էր ասել, *Սահմանեցին*:

ԿՈՆՍԻՍՏՈՐԻԱ, ԿՈՆՍԻՍՏՐ. — Բառ լատին, *consistorium*, որ է համաժողով ատեան, ժողով դատաստանի կամ խորհրդոյ. վասն որոյ եւ յարմարեալն ի լատինականէ անտի ունի բառ *консисто́рія* ի դէպ թարգմանեալ է ի Սահմանադրութեան անդ Հայաստանեայց Եկեղեցոյ ի Ռուսաստան (յամին 1836) *Առաջնորդական Ասեան*: Յակայն բազումք ի բաց թողեալ զայս ուղիղ թարգմանութիւն Սահմանադրութեանն՝ համարին խորհրդաւոր իմն եւ թերեւս առաւել պատկառելի նշանակութիւն ընծայել օտարոտի ձայնին, փոխաբերելով զայն ի մերս այսպէս, *Կոնսիստորիա* կամ *Կոնսիստր.* յոր յաւելուն եւ զանուղիղ մակղիրդ *Վիճակային*, եւ ասեն, *Վիճակային Կոնսիստորիա* այս ինչ տեղոյ կամ նահանգի. ժինչդեռ ուղիղ եւս էր ասել հայերէն, *Առաջնորդական Ասեան Վիճակի*, կամ թէ *Ասեան Առաջնորդական Վիճակի* այս ինչ տեղոյ, եւ այլն:

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. — Աճալէտ Թարգմանութիւնն ռուս բառիս отношеніе, որ է *սեղեկագիր, ծանուցագիր*:

ՀԱՄԱՅԱՍ. — Այս բառ մակբայօրէն ի կիր արկեալ՝ նշանակէ ի սերումս լեզուի՝ *համաձայնութեանք, միաբան, յար եւ նման*: Ի Ռուսաստան յաճախեալ է վարումն սորին իբր ի Թարգմանութիւնն ռուս բառիս согласно, որ է *բազմ. զոր օրինակ, փոխանակ ասելոյ՝ ըստ օրինաց, կամ թէ ըստ այս ինչ յօդուածոյ, ըստ անաշարհութեան, եւ այլն, ասեն, համաձայն օրինաց, համաձայն այս ինչ յօդուածոյ, համաձայն առաջարկութեան, եւ այլն, որ է յոյժ տարադէպ*:

ՀԵՏԵՐՈՒԾ. — Թարգմանութիւնն բառիս Ռուսաց **вѣдѣствіе**. Հետեւումն առ մեզ նշանակէ *ընթացք, զնացք, յառաջադիմութիւն*. Ռուսի չիք երկբայութիւն՝ զի օտար է յոգևոյ հայկաբանութեան ասելն, ի հետեւումն որոյ, (**вѣдѣствіе чело**), փոխանակ ասելոյ, որոյ վասն, վասն որոյ, վասն այսորիկ, սին իրի, յայն սակս, այնր աղագաւ, յաղագս այսր անենայնի եւ այլն:

ՄԵՏՐՈՒԿԱՎԱՐ. — Չայս անունն ընծայեցին մերքն ի Ռուսիա մատենին՝ յորում արձանագրին անուանք մկբտելոց, պսակելոց եւ ննչեցելոց, իբրու Թարգմանելով զՌուս ձայնս метрическіѣ, զածանցեալն ի գաղղիականէս métrique, որ եւ սա ծագեալ է ի լատին բառէս mater, այսինքն է *մայր*. իբր զի *Մայր մատեն*

կամ *Մայր տունար* է մատեան այնպիսի: Զգացեալ ոմանց զազեղութիւն եւ զայլանդակութիւն թարգմանութեան *մետրիքական* բառին, եւ կարծելով թէ բառն *метрическіѣ* ունիցի իւր արմատ զգաղիականն *mètre*, որ է *մետր* կամ *մէթր*, բառ յունական՝ անուն *չափոյ*, կոչեցին զայնպիսի մատեանն *չափաբերական*. այլ սխալեցին յոյժ. քանզի եւ չիք ինչ կցորդութիւն չափուց եւ կշռոց ընդ արձանագրութիւնս ծննդեան եւ մկրտութեան, պատկի եւ թաղման ուրուք: Վասն որոյ լաւ էր անշուշտ թարգմանել զձայնդ *метрическая книга Աժձանագրական մատեան*, կամ զէթ *Մայր տունար*, եւ զվկայագիրն քաղեալ անտի (որ է *метрическое свидѣтельство*) *Արձանագրական վկայագիր*, եւ ոչ թէ *մետրիքական* կամ *չափաբերական*:

ՅԵՇՄԱԼ. — Անպէտ թարգմանութիւն տտճկական ձայնիս *մեզֆիւր*, եւ ուստրեւնին *упоманутья*, յաճախեալ ի խառնախօս գրուածս. մերոյ ժամանակիս, մահաւանդ ի լրագիրս. ուր ըսա զեղեցիկ յատկութեան լեզուիս մերոյ պարտ էր շատանալ դերանաւամբքս *նա*, *այն*, եւ հոլովականօք նոցին:

ՆԱՍԱՆՈՒՄ. — Բառս *նախ* ի մերում լեզուիս յատկագոյնս ցուցանէ զառաջնութիւն *ժամանակի*, քան թէ զառաջնութիւն *կարգի*. ուստի եւ ուղղութեամբ ասի *նախանկարդ*, *նախահայր*, *նախավկայ*, եւ այլն. իսկ ասելն *նախանդամ*՝ իբրու առաջին անդամ՝ օտար է ի

հայկաբանութենէ: Մեզ թուի եւ աւելորդ բարդութիւն նորահնար, մինչդեռ մարթի ասել պարզաբար՝ *առաջին անգամ* (Սիւնհոդոսի, առաջնորդական ատենի եւ այլն):

Նախորդ. — ՆԱԽՈՐԴՈՒԹԻՒՆ. — Բառդ *ճախարար* բնիկ հայկական է, եւ ի մերումս լեզուի ունի զնշանակութիւն գոզես, համազօր պարսկականին *ասրաս*, եւ Ռուսացն բառի *князь, фельд*, որ է իշխան ցեղապետ կարգեալ կամ ոչ յարքայէ ի պաշտօն երեւելի: Մերազնեայքն որ ի Ռուսիա՝ սովորեալ են *ճախարար* թարգմանել զՌուսացն *министръ*, որ է ոչ տոհմաւ ոք ազատ կամ ազնուական, որպէս *ճախարարն*, այլ Պաշտօնեայ (ի լատին ձայնէս *minister*) կարգեալ ի վերատեսչութիւն այսր կամ այնր մեծի բաժնի գործոց տեսչութեան աշխարհին, զոր օրինակ ներքին կամ արտաքին գործոց, ուսմանց կամ ազգային լուսաւորութեան, գանձուց, արդարութեան, եւ այլն: Արդ *ճախարարութիւնն* գոլով ըստ ինքեան աւագութիւն ինչ՝ որ իջանէ ի հարց յորդիս, որպէս ասացաքն, չկարէ առնուլ ըստ օրինի զկնի իւր զբառ ինչ յատկացուցիչ պաշտաման. եւ որպէս չէ մարթ ասել գաղղիարէն, *prince de l'intérieur, prince des affaires étrangères . . .* եւ ոչ ռուսերէն *князь внутреннихъ дѣлъ, князь юстиціи* եւ այլն, նոյնպէս եւ ոչ ի մեր լեզու օրէն է ասել, *ճախարար արդարութեան, ճախարարութիւն արժունի պաշտան*, եւ որ այլն եւս:

Ամին իրի ի դէպ թուի մեզ զԵրոպական բառոյ
министръ թարգմանել *Ոսիկան*, որ ինքնին զպաշտօնեայն
յայտ առնէ, եւ հարկաւ պահանջէ զկնի իւր գյատկա-
ցուցիչ՝ թէ որոյ գործոյ իցէ ոք *ոսիկան*, այսինքն է
պաշտօնակաչ կամ պաշտօնատէր:

Ունի *ոսիկան* բառոյ եւ զայս առաւելութիւն՝ զի-
մարթ է դիւրաւ կազմել անտի եւ զածանցսն կարեւորս,
որք են *ոսիկանութիւն* (министерство, գաղղ. ministère)
իբրեւ իշխանութիւն կամ պաշտօն դատիկանի, եւ
ոսիկանարան, զոր Եւրոպացիք նոյնպէս министрство,
ministère սովոր են անուանել՝ առ ի չգոյէ առ նոսա
այլոյ իրիք յարմարաւոր բառի:

Նորի՛ բարձր սրբաւորութիւն արքեպիսկոպոստ. — Նորի՛ գա-
տնափառութիւն քենաւ (այս անուն). — Նորի՛ քերականո-
թիւն զոստ (այս անուն) եւ այլն. — Այս բառական թարգ-
մանութիւն Եւրոպական պատուաբանութեանց ոչ միայն
օտար հնչէ ի լսելիս հայկաբանին, այլ եւ անիծանալի
իմն: Քանզի նախ՝ բառոյ *նորի* սեռական հոլով է դերա-
նուանս *նոյն*, մինչդեռ Ռուսացն его (որ վարի յայսպի-
սիս) է *սեռական* охъ *նա* դերանուան, որպէս եւ գաղղ.
son է *իւր*, եւ ոչ *նորի*. ուստի յոյժ իսկ անտեղի թուի
մեզ սկիզբն առնել բանի՝ դերանուանքս *նորի*, մինչչեւ
իցէ լեալ գէթ միանգամ յիշատակութիւն զանձնէն զորմէ
բանն իցէ: Եւ երկրորդ՝ այդ ձեւ բանի հակառակ ելանէ
կանոնաց լեզուիս մերոյ. զի չէ օրէն երբէք ասել, շինա-
տութիւն նորսւ Հայրապետն. Գերազանցութիւն նորա
իշխանն. Նորին Սրբութիւն Քահանայն » եւ այլն:

Եւ այն չէ ինչ՝ եթէ յարեւմտեայ բարբառս ընկալեալ են զայդ ձեւ բանից. զի նոքա նորաձեւեալ եւ երկկեան բարբառք են, ուր մերս վաղնջուց լեզու՝ նման է յայսմ լատինականին, յոր քաջքն լատինագէտք չընդունին երբէք նորաձեւութիւնս այդպիսիս, այլ այլ իմն դարձուած տան բառիցն եւ բանին՝ ըստ տեղւոյն պատշաճի: Ապաքէն զնոյն եւ մեզ պարտ եւ արժան է առնել ըստ կարի՝ եթէ չկամիցիմք ապականել զպատուականութիւն լեզուիս մերոյ:

ՇԵՆՈՒՆՅ. — Վարի առ մերսն ի Ռուսաստան իբրեւ հարկ ըստ մարդաթուի, գլխահարկ. բայց տարադէպ է բարդութիւնն եւ խոտելի. քանզի առ մեզ բառդ *շունչ* ոչ վարի երբէք որպէս *անձն* կամ *մարդ*, որպէս նշանակէ Ռուսացն *чужа*, յորմէ կազմեալ է նոցայն *подчужая*, գլխահարկ: *Շունչն* ի մեզ նշանակէ *ոգի* (տաճկերէն *նեֆես*), եւ ըստ այսմ *շնչադրամն* լինի դրամ առեալ *յոզոյ* կամ ի *շնչոյ*, գուցէ ոչ միայն մարդկան, այլ եւ անասնոց, որ է անտեղի:

ՈՂՈՐՄԱՅ ՏԵՐ. — ՈՂՈՐՄԱՅԱԳՈՒԵՆՆ ԵՐ. — Թարգմանութիւն ասացուածին Ռուսաց, *милостивый государь*, *милости-вѣщій государь*, որ վարի ի խօսս եւ ի վերնագիրս նամակաց: Պարտ էր յուշի ունել հայկազանցս Ռուսաստանի զհանրականն կանոն ամենայն ազգաց՝ թէ չէ մարթ եւ ոչ արժան յայսպիսիսն Թարգմանել միշտ ճշդիւ զամենայն ինչ ի միոյ լեզուէ ի միւս, այլ ամե-

նայն ոք պարտի գտանել յիւրումն զբառ ինչ կամ զասացուած համազօր օտարին քաղաքավարական բանի, եւ զիւրն փոխանակել ընդ օտարոտւոյն ըստ տեղւոյն պատշաճի: Օրինակ իմն, փոխանակ *ոյորնած սէր* ասելոյ՝ ի դէպ է ապաքէն ասել ուրեք՝ *Մեծարոյ Տէր*, այլուր՝ *Արգոյ Պարոն*, ումեմն *Քաջազօր Բշխան*, այլում *Բարեացապարտ Իշխան*, եւ այլն, եւ ոչ թէ ծառայաբար թարգմանել զօտարինսն եւ ծաղր կալ լսողաց:

ՉԱՓԱՅԵՐԱԿԱՆ. — Տես ի բառն ՄԵՏՐԻՔԱԿԱՆ:

ՓՈՒՄՐԻՆՔԱՐ. — Բառս *փոխարէն* ի մեր լեզու ոչ այլ ինչ նշանակէ՝ եթէ ոչ *տրիտուր*, *հասուցումն*. եւ թէպէտ չիք առ նախնիս մակբայօրէն ասացեալ՝ *փոխարինաբար*, սակայն յայտ իսկ է, զի թէ գոյր եւս՝ պարտ էր նշանակել, ըստ *օրինակի փոխարինի*, իբրեւ *զհասուցումն փոխարինի*: Ռուսաստանեայք վարեն զձայնդ *փոխարինաբար* ի թարգմանութիւն ռուս ձայնիս *заимообразно*, որ է *իբրեւ զփոխ*, *իբրեւ ի փոխ*, *փոխոյ օրինակաւ*, *փոխառութեանք*, *փոխասուութեանք* եւ այլն:

*

Թողեալ զայլ եւս բազմութիւն օտարախորթ բառից սարդելոց ի շարագրածս Հայոց Ռուսաստանեայց, հարկ համարիմք յիշատակել աստանօր եւ զմանս ի ռուսաբանութեանց որ վարին ոչ միայն յաշխարհիկ բարբառ, այլ եւ ի գրոցն. այսպիսի են,

Ա. Փոխանակ *յասկացուցիչ* ձեւով դնելոյ զբառ ինչ գոյական՝ դարձուցանել զայն յածական ձեւ կամ ի մակդիր. զոր օրինակ, փոխանակ ասելոյ՝ Պատմութիւն Հայոց, ասել՝ Հայկական պատմութիւն. փոխանակ ասելոյ՝ ջուր ծովու, ասել՝ ծովային ջուր. փոխանակ ասելոյ՝ աշակերտ ուսումնարանի *գինուորական ճարտարասպետքեան* եւ *հրձգութեան*, ասել՝ *ինժիներական* եւ *արշիլերական* ուսումնարանի աշակերտ. փոխանակ ասելոյ՝ առաջնորդ *վինակի*, ասել՝ *վինակաւոր* առաջնորդ. փոխանակ ասելոյ՝ գրականութիւն Ռուսաց, ասել՝ ռուսական գրականութիւն, եւ այլն:

Բ. Նախադաս կարգումն մասնական թուականիս *մի* (որ առաւել ճանկաց եւ Գերմանացւոց եւ Գաղղիացւոցն է սովորութիւն), փոխանակ առնելոյ զայն յետադաս գոյականի՝ ըստ յատկութեան լեզուիս մերոյ. որպէս ասեն, «*Մի* դժուարին խնդիր. *մի* առաքինի մարդ». փոխանակ ասելոյ՝ դժուարին խնդիր *մի*, մարդ *մի* (կամ այր ոմն) առաքինի, եւ այլն:

Գ. Աւելադրութիւն եւ տարադէպ կրկնութիւն դերանուանցս, *ես, դու, նա, մեք, դուք* եւ այլն. զոր օրինակ, «*Ես ասեմ. ես կարծեմ թէ... Ես դիտեալ եմ՝ զի ոչ յիմեքէ նիւթականէ անցանէ անմահութիւն առ մարդկութիւնս, եւ թէ նա ոչ զուգակցի եւ ոչ ընդ իմիք նիւթականի*» :

Դ. Ստէպ կամ գրեթէ միշտ նախադասել գոյականաց զածականս՝ ըստ կանոնի տաճկական բարբառոյ, որպէս եւ Ռուսացն, եւ այլոց. մինչդեռ առաւել սեպհական է մերումս լեզուի՝ նախ զգոյականն դնել, եւ ապա զմակդիրն ածել ի վերայ. զոր օրինակ բնականագոյն մեզ թուի ասել՝ «*Ժառ քարի պտուղ քարի առնէ*», քան թէ՝ *քարի ծառ՝ քարի պտուղ առնէ*. — «*Թագաւոր իմաստուն*», քան թէ *իմաստուն թագաւոր*, եւ այլն:

Ե. Զմիջանկեալ իմաստս բանից փոխանակ դնելոյ ի միջավայրի ուրեք, կամ թէ ի վերջ բանին, կցել ի սկիզբն պարբերութեանց, որ հակառակ է կանոնաց լեզուիս մերոյ. զոր օրինակ «*Քննադատեչոյ զանկերպարան քարզնանութիւնս վիպասանութեանց, նա (կրիտիսութիւնն) առնէ զմեզ գոնեա հետագօտիչս*» :

Այսպէս զսակաս ի բազմաց անտի բառից եւ յասացուածոց առեալ՝ օրինակի աղագաւ՝ ի քննութիւն, զմնացեալսն թողումք առ ժամս յորոճումն քաջագունիցն ի հայկաբանութեան եւ ի լեզուագիտութեան: Եւ մի ոք համարեսցի թէ մեք զմերն ասելով կարծիս՝

համարիցիմք իրաւունս ունել սաստկապահանջս լինելոյ յստակաբանութեան ի հայ շարագրածս. քանզի ոչ անգիտանամք եւ զվերոյ հայկաբանութեան զբազմապատիկ թերութիւնս. այլ զի կամեցաք զպարտս մեր կատարել՝ զոր ունիմք յայսմ մասին ի պահպանել ըստ կարի զհայրենաւանդ լեզուիս մերոյ զանվթարութիւն. պարտք՝ որ ի վերայ կան անշուշտ եւ ամենայն առն հայրենասիրի:

Որպէս յասացելոցս արդէն՝ յառաջնոցն եւ ի վերջնոցս յայտ է, մերս խնդիր զգրոցն բարբառոյ եւեթ է, եւ ոչ *զաշխարհաբառն* կոչեցեալ ռամկական խօսից, որ տակաւ ի ձեւ եւ ի կերպարան գայ ուրեք ուրեք կանոնաւոր բարբառոյ, թէ ոչ առանձինն քերականութեամբ, գէթ յաճախ վարելովն ի գիր եւ ի բան: Թերեւս ոչ անագանեսցէ հասանել ժանանակն՝ յորում ունիցի ազգս մեր ընդ ամենայն տեղիս զմի միայն լեզու աշխարհիկ՝ դիւրահաս եւ դիւրընտել ամենեցուն, որպէս ի Տաճկաստան՝ նոյն եւ ի Ռուսաստան եւ ի Պարսս եւ ի Հնդկիս. եւ որպէս հաւանեալս եմք, ոչ այնքան մեծամեծք եղիցին վնասքն որ ի բարգաւաճելոյ անտի ռամկականին՝ սպառնայցեն զրոցն բարբառոյ, այսինքն է բնիկ հայկաբանութեան, որքան կասկածիմքս եւ մեք եւ ամենայն այր հմուտ եւ սիրող պատուական լեզուիս Հայոց, եթէ գէթ *բառքն*՝ տարերք ռամկականին՝ ոչ անհարազատք իցեն եւ ոչ ըստ քմաց յերկրեալք եւ մուրացածոյք, այլ ամենայն

առեալք ի գրոց, եւ կամ՝ եթէ հարկն պահանջիցէ՝ ըստ սեպհական ոգւոյ եւ կանոնաց լեզուիս մերոյ յօրինեալք ի նորոյ վայելուչ բարդութեամբք եւ ածանցիւք:

Եւ զի զայսմ անհրաժեշտ պայմանէ խօսք ի մէջ անկան, բեր եւ զայն ասասցուք առ տեղեալս, զի ոչ սակաւ վիշտ է տեսանել ի շարագրածս ոմանց ի բանասիրաց օսմանեան աշխարհին, մանաւանդ ի խմբագրութիւնս լրաթերթից եւ օրագրաց, եւ առաւել եւս արդեօք ի գրութիւնս քաջագօտի երիտասարդաց ոմանց Ռուսաստան երկրի, — տարապայման իմն եւ սանձարձակ ազատութիւն ոչ միայն ի ձուլել եւ ի կերպածեւել զոճ գրութեան իւրեանց ըստ ոճոյ տանկական երկարաբանութեանց, եւ կամ եւրոպական անպաճոյճ կարծեցեալ խրթնաբանութեանց, — յորմէ թերեւս ոչ յոյժ վտանգ իցէ հայկաբանութեան, — այլ եւ ի քերթել եւ ի կարկատել բազս նորալուրս, նորաձեւս, տձեւս, մերթ եւ յոյժ այլանդակս եւ անճոռնիս կազմուածովք եւ երկայնութեամբ. զորս զիւրին է համբակօց կարծել՝ թէ զուցէ ի նախնեացն մերոց իցեն յօրինեալք եւ ի կիր արկեալք:

Յրինակի աղագաւ յիշատակ արասցուք նախ ոմանց եւեթ ի նորահնար բառից որ յաճախագոյնս վարին ի գրուածս մերազնեայց Տանկաստանի.

Ազգայնութիւն .

Անդորրել .

Անուրանալի .

Առաջնորդանիստ .

Անհատ .

Աստիճանակից .

Անճնուիրութիւն .

Անմիջապէս .

Արտօնագիր .	Համարառուութիւն .
Բարեբաղդաբար .	Մտակարարութիւն .
Բաղկանալ .	Յատկացեալ ,
Բարձրագոյն Դուռն .	Յիշեալ .
Բացադրեալ (exposé) .	Նախագահել .
Դատաստանապէս .	Ներկայանալ .
Դժբաղդաբար .	Նկատմամբ .
Թիւրքիա .	Պաշտօնաւորութիւն .
Թիւրքիաբնակ .	Սահմանադրականապէս .
Կայանալ .	Վերաբերեալ .
Կանոնաւորապէս .	Վերջին աստիճան կուրուութիւն
Կացութիւն .	Վաւերագործութիւն .
Կնքադրութիւն .	Վերընտրելի .
Հասարակութիւն .	Վերբերական ժողով .
Հաստատութիւն (institution) .	Քաղաքականապէս , եւ այլն :

Հայկազունք մուսաօտանի արդարեւ իսկ գովելի իմն նախանձաւորութեամբ հետամուտք եւրոպական լուսաւորութեան , թուին մեզ յերիս եւ ի չորս յեղանակս վրիպել երբեմն յանվթար հարազատութենէ լեզուիս մերոյ ի յօրինել անդ իւրեանց բառս նորանորս :

Նախ՝ առանց քաջ միտ դնելոյ հանրական կանոնաց կազմութեան բառից լեզուիս Հայոց , կարկատեն՝ որպէս ասացաք՝ բարդութիւնս անհեթեթս ծանրութեամբ եւ երկայնաձիգ կազմակերպութեամբ , զհետ երթալով յայսմ առաւելապէս գերմանացւոց լեզուի , որ հռչակեալ իսկ է ի շարս այլոց եւրոպական գողտր եւ քնքուշ բարբառոց՝ իւրովն խոշորութեամբ եւ դժուար

րալուր դարձուածովք: Այսպիսիք մեզ թուին, օրինակ իմն, առաջիկայքդ.

Կանոնապատշաճ .

Ջրացամաքային .

Հսկայամարմին .

Հանդիսակատարութիւն .

Անձնազսպուութիւն .

Ներկայացուցումն .

Պարսկաճիպատակ .

Կայսրաբքայական .

Ռուսսիաբնակ .

Վիպասանածեւ .

Վարքագրութիւն .

Նախատակագրութիւն .

Կշտամքասիրութիւն .

Կրօնապաշտական .

Բարելաւացուցանել .

Պաշտօնակատարութիւն .

Հարազատախօսութիւն .

Բանաստեղծականապէս .

Եւրոպէականութիւն .

Հրացանական վառանիւթ

(իմա *վառօղ հրացանի*).

Ծծեցուցանել .

Բարեացակամութիւն .

Կողինջանման գնացք .

Արիւնադարձական երակ .

Մնակուշտական աղիք .

Միջոցամորթ .

Փառակեցութիւն .

Լաւափոխութիւն .

Հիւսիսացորեան .

Կովացորեան .

Մեծակշիռ յատկութիւն .

Պտղաբմատեան բոյս .

Տափակակոյտ սար .

Խցանափայտ .

Օղամարմին .

Ծակալից .

Վայրանկութեան ճանապարհամիջոցք .

Դողդողութիւն .

Մկնամսակապ .

Բերբերիսեան խաղող .

Ողնական ուղեղ .

Հսկայակրիայ .

Կերակրափող .

Սրտապատեան .

Կրծափոս .

Բալասանաբոյո .

Ոտնամաթ .

Լեզուաշինութիւն .

Յայտնագործութիւն (իմա՝ *գիւտ*) Ամերիկոյ .

Պտղաւորիչ զօրութիւն .

Կատակախօսութիւն .

Ամենավերին կատարելութիւն

Երկարամիջոց խաղաղութիւն .

Հում ալեբաստր .	Գեղեցկուհի կամ Բելլա դօննա .
Կշտապնդիչ կերակուր .	Թուլակամութիւն .
Սառցակեղեւ .	Ամենատաղանդաւոր .
Երկաթալար .	Կաթիլաքար կամ Ստալաք-
Երկպատիկ արգանտաւոր	տիտ .
կենդանի (<i>faulness</i>) .	Կոկոսեան ընկոյզ .
Շառաւիղաբեկութիւն .	Ձիաւորի խթանք (<i>кавалерскіе</i>
Պտոյտահողմ .	<i>шпоры</i>) .
Հրէական ձիւթ (<i>ասիադոս</i>) .	Հասարակական կեանք .
Հողմադադարութիւն .	Առողջապահական .
Բարեկամակցութիւն .	Ապահովացուցանել .
Մայրակէտ .	Ճանաչողական դատումն .
Ենչական Թագաւորութիւն .	Մանկավարժական խորհուրդ .
Փողովակ խօսակցութեան .	Կենդանախօս .
Խեղդանիւթ գազ .	Հայախօսութիւն .
Ժիպակասիւն .	Մահացուցակ .
Սարագօտի .	Առաջանիւթ (<i>իմա տար</i>) .
Անհոգատարութիւն .	Համալսարանական , եւ այլն
Հնդկացի . Հրեացի .	եւ այլն :

Երկրորդ, առանց միտ դնելոյ այսմ ճշմարտութեան, թէ նախնիքն մեր երանելիք, մանաւանդ առաջինքն ի մերոց պանծալի Թարգմանչաց, քանի իրաւամբ եւ որպիսի խնամով ջան ի գործ եղեալ են խոյս տալ ըստ կարի ի խառնելոյ ի մերս լեզու պէսպէս բառս յօտարոտի լեզուաց, ի հելլենականէն ասեմ եւ յասորւոյն եւ յայլոցն, եւ պատուական ճոխութեամբ մերոյ բարբառոյս իմաստութեամբ վարելով՝ յաճախագոյնս Թարգմանեալ են բնիկ հայեցի բառիւք, որպիսի են

անեստրան, ինսասսուկր, մոշորակ, ֆերական, առաֆեալ, մարգարե, ֆերբող, բեւեռ, հասարակած, արեւադարձ, գուգահեռական, երկրաչափութիւն, աշխարհացոյց, պասմութիւն, եւ այլք բազումք յոյժ յոյժ, ասեն. ո՞չ ապաքէն եւ նախնիքն մեր առեալ են ի Յունաց բառս ոչ սակաւս, եւ անփոփոխ զձայնսն պահեալ. — ընդէր եւ մեք չառնուցումք յեկրոպականացն լեզուաց զայնոսիկ՝ որ առ յուրմս ի նոցանէ ընդունելիք են, որպէս եւ Ռուսքն առնեն: Մոռանան արդեօք պարոնայքդ՝ յորժամ զայս ասիցեն, զի նախ՝ նախնիքն մեր յակամայից իմն բռնադատեալ եւ բերեալ են յայն փոխառութիւն, որպէս յայտ է հմտից. երկրորդ՝ զի եւրոպական ազգաց լեզուք, բաց ի գերմանականէն, աղքատք են եւ չքաւորք ըստ կազմութեան բարդ եւ ածանցական բառից, որոյ վասն եւ ստէպ ստէպ ի հելլենացին դիմեն բարբառ, եւ անտի յօրինեն եւ կարկատեն բարդութիւնս ի պահանջել հարկին. իսկ մերս լեզու ապաքէն ոչ ինչ ընդհատ ի հելլենականէն ճոխ է եւ արմատական բառիւք, եւ որ մեծն է՝ կանոնաւոր դիւրութեամբ նորանորս կազմելոյ բարդս եւ ածանցս յարմարաւորս հայ լսելեաց. եւ երրորդ՝ զի Ռուսացն շարագրաց օրինակ յայսմ մասին ոչ թուի մեզ նախանձելի ինչ, այլ մանաւանդ պարսաւելի. որպէս եւ նոքին իսկ Ռուսքն ոչ ամենեքին գոհ են ընդ յաճախել օտարոտի ձայնից յիւրեանցն լեզու: Քաղեսցուք աստանօր վարկպարագի ընտրութեամբ զսակաւս յոյժ ի բազմաց անտի մուրացածոյ՝ բառից՝ որք

եռան զեռան ի շարագրածսք մերազնեայց ոմանց ի սահմանս Ռուսիոյ.

Գիգիենէ, Հիգիենա.	Պրիսմա.	Քարաք.
Տիֆուս.	Տունտ.	Լեվկոյ.
Դրամա.	Փոռ.	Սպիտուտր.
Կրիտիկա.	Լօտ.	Քալցեդօն.
Բրօշիւր.	Ատօմֆերեան օղ.	Բրանխիայք.
Դօցենտ.	Կվադրատ.	Ճելինտ.
Նօտա.	Կրիսա.	Ստիգլից.
Պօլարիտէ.	Կրիստալ.	Պիկոս.
Պօլարիզացիօ.	Մոսկոս.	Կամլօտ.
Կանդիդատ.	Սկելետ.	Դրա դը դամ.
Ինստիտուտ.	Պլատինա.	Մուզեոն.
Պեղազօզ.	Արսենիկ.	Կարտ, Լանդկարտ (աշխարհացոյց).
Պրօֆեսսօր.	Տօլիէ.	Էսպարցետ.
Կրիտիկա.	Վիսմութ.	Լիւցերնա.
Ինքվիզիցիօ.	Գօրօլդ.	Սալբէյ.
Ինսպեկտօր.	Նիքքըլլ.	Պօրտուլակ.
Կօլօնէլ.	Վօլֆրամ.	Ռադիսք.
Ֆակուլտետ.	Մօլիբդէն.	Գալվանական բատտերի. Բամբուս.
Գիմնազիա.	Գալվանական բատտերի. Բամբուս.	Հիւսսկիւսմոս նիգեր. Կրոկոս (քրքուճ).
Իդէալ.	Ալոնիտում լիւկօլտօ-	Կարտօֆլ, եւ այլն եւ այլն :
Փիլոսոփոս.	նում.	
Տրիբունոս.	Տօպիկամբուր.	
Մագնետիսմոս.		

Երրորդ, ընկալելալ միանգամ ի բառագիրս իւրեանց զանյարիր եւ զօտարախորթ ձայնս այդպիսիս, ոչ ինչ խղճեն այնուհետեւ կազմել ի դոցանէ եւ ի մերոց ածանցական մասնկանց բառս եւս քան զեւս անհեթեթս, մանաւանդ թէ եղջերուաքաղս իմն եւ յուշկապարիկս :
Օրինակ իմն,

Պէտազօզիկական.

Դրամասիկական.

Գիգիէնիկական.

Պրակտիկական.

Սատիրիկական.

Էթիոպիական.

Սիրիական.

Մէտոդիկական.

Իդէալական.

Սէմիտիկական.

Օրգանական.

Վուլկանական.

Պրոֆէսսորական, եւ այլն

եւ այլն եւ այլն:

Չորրորդ, նովին ցաւալի հիւրընկալութեամբ, զի մի ասացից թէ ամօթալի մուրդութեամբ, սկսանին արդ ի կիր արկանել եւ նշանագիրս իմն եւ կէտադրութիւնս եւ համառօտագրութիւնս՝ սեպհականս եւրոպական լեզուաց. եւ այն ոչ եթէ առ ի չգոյէ առ մեզ համազօր նշանակաց, զուցէ եւ լաւագունից, այլ զի Եւրոպացիք առ հասարակ սովոր են նոքօք վարել ի գրուածս իւրեանց:

Այսպիսի են նախ՝ հռովմէականքն անուանեալ թուանշանք՝ արդարեւ իսկ խժականք եւ ի բնէ պակասաւորք, I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XVIII..., MDCCLXVIII, եւ այլն, փոխանակ մերոցս պատուական այբուբենից, Ա, Բ, Գ . . . ՌՊԿԸ:

Երկրորդ, կէտադրութիւնք Եւրոպացւոց, ; , : , ? , ! , № եւ այլն. որպէս թէ մեք ոչ ունիցինք զբութ, զստորակէտ, զմիջակէտ, զլորակ, զերկար, զտառս Թ (թուահամար) եւ որ այլն եւս:

Եւ երրորդ, տարադէպ եւ այլանդակ համառօտութիւնքս, հ. հ. (հարք), պ. պ. (պարոնայք), թ. թ. (թուականք), ե. ե. (երեսք) եւ այլն:

Աւելի իմն համարեցաք խօսել ի կարգի բանիցս
զհայկաբանութենէ պանդխտելոց ի Հնդիկս եւ ի կղզիս
Ովկիանու, որք թէպէտ անգղիականին զհետ երթա-
լով բարբառոյ՝ ոչ սակաւ խօսս ի փոխ առնուն ան-
տի անիմանալիս հայկաբանից, որպիսի են, օրինակի
աղագաւ, առաջիկայքդ,

Էջէնք (egent, գոր-	Ունակացեալ.	Մէի.
ծակալ.)	Ջաներ.	Ջուն.
Փոխնկեղեցպան.	Ֆեկրեր.	Ջուլայի, եւ այլն.
Արգար եւ կ ⁰ (c ⁰ , ընկեր.)	Մարչ.	

սակայն ի յօրինել եւ ի բարդել բառս նորանորս
զգուշաւորագոյնք թուին քան զՀայկազունս Տաճ-
կաստանի եւ Ռուսաստանի, զի եւ առաւել քան
զնոսա ջանասէրք են յուսումն եւ ի պահպանութիւն
զրոցն բարբառոյ:

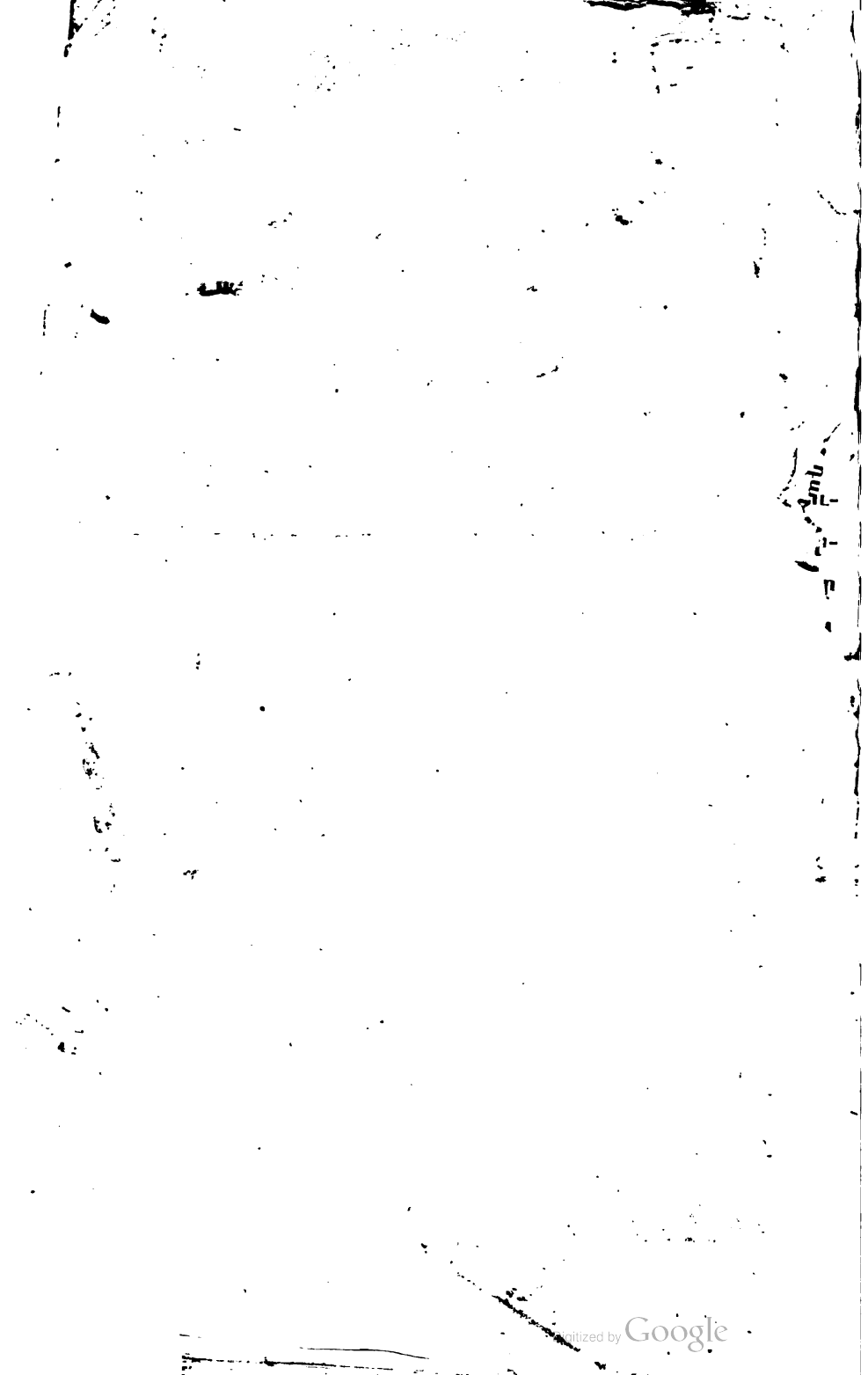
Հուսկ ուրեմն վախճան արասցուք դուզնաքեայ բա-
նիցս մերոց եւ հարեւանցի քննադատութեանց խոր-
հրրդածութեամբք ինչ քաջագունին յարդի շարագրաց
հայերէն լեզուիս, բազմահմուտ Բագրատունւոյն ասեմ,
որ զվարժից հայկաբանութեան ճառելով՝ այսպէս գրէ
յիւրումն Քերականի. «Քերական՝ զմարմին եւեթ յօ-
«րինուածոյ բանին ուսուցանէ կազմել, իսկ զհոգին՝
«տայ մտադիւր ընթերցումն հայերենախօս եւ վայել-
«չաբան նախնեացն: Բայց հոգի իմա ինձ աստանօր՝
«ոչ զճարտասանական կամ զբանաստեղծական աշ-
«խոյժս իմաստիցն եւ յօրինուածոյ բանին եւ շարժ-
«մանց, այլ զսոսկ նիւթական կարգուածոյ ասացածին.

« զի է եւ սորա առանձինն իւր հոգի, որ տայ նմին
« զկենդանի պատկեր երեսաց եւ զվայելուչ երանգս
« եւ զգեղ ազգային, եւ զայն ամենայն բնատուր
« շնորհս եւ զհամ՝ զոր ի քաջ հայաբարբառ նախ-
« նինն գոյ տեսանել, եւ ի նոցանէն միայն առնուլ:
« Բայց առնուլ իբրեւ հարազատ ոք զոգիսն եւ ըզ-
« դէման՝ սեփականելով անձին զնոցա ոճն, եւ ի նո-
« ցին տոգորս ներկեալ տարրացեալ՝ ապա այնուհե-
« տեւ յինքեմէ իբրեւ ի բուն աղբերէ բղխել յինքնու-
« րոյն տիպս կերպարանաց. եւ ոչ թէ զնոցա յօրի-
« նուածն եւ զարարածն յամենայնի ի փոխ եւ ի վար
« առեալ՝ իբր ի թատր ինչ զնոցին բերել կերպարանս
« հանգոյն իմն կապկաց առնելով հպտանս, կամ պէս
« զուռնակ առականոր ճային՝ աստի անտի փետրովք
« կցկցելոյ՝ փերեւետել: Ջի այդպիսեօք եւ այլ եւս
« մանր եւ դիւրագիւտ հայթայթանօքն հանդերձ՝ մար-
« թի տակաւին չիկնել շարագրի բնիկ հայագէտ եւ
« կատարեալ հայախօս, *մանաւանդ յօսար շեզուէ քարզմա-*
« *նէն*. . . Սակայն հարկ է եւ ի նոսին իսկ ի լեզուա-
« գէտ նախնիսն ընտրութիւն առնել. զի ոչ ամենե-
« քեան ի մի կարգ եւ ընդ մի համար են, եւ ոչ ամե-
« նեքին պատշաճք ի կրթութիւն հայերէն վայելչա-
« բանութեան: Եւ յընտիրսն անդ եւս նախամեծար
« ընտրելի են կատարելագոյն մասունք նոցին եւ հա-
« տուածք, ըստ խրատուն Կուրիւտիլիանոսի, եւ յայնս
« պարտ է ստէպ դեգերել եւ խոկալ. . . Թողում, ասել
« զԻսաիթն ներգիւնացի՝ զանյաղթն յորջորջեալ եւ

« զայլ ոմանս, որ ստէպ եւ անընտրող հելլենաբանու-
« թեամբք բառից եւ ոճոյ վտարանդեն զլեզուն. . .
« Թող եւ յորս սկսանի երեւել խանգարումն հայերէն
« խօսից եւ ռամկաբանութիւն. զոր առաջին ի գիր
« մատենի հանեալ յաննշանից Մատթէոս ուռհայեցի
« եւ ի նշանաւորաց Լաւերոնացին: . .

« Յետին շունչ արծաթի դարու գրականութեանս՝
« որ սկսանի յեւթն դարէն, ելեալ է ընդ երկուսասան
« ուն. . . Պղնձի դար է երեքտասանն. . . Յա-
« տղեն դարք երկաթի, խեցի, եւ վատթարագոյն
« ս, զորս չէ իսկ արժան հեղինակս եւ առաջնորդս
« սել լեզուիս. . . Ի չորեքտասան երկաթի դարուն
« սկսանի ապականութիւն բարբառոյս յանուանեալ
« Միարարաց անտի (յունիթօռաց). . . Իսկ յետին
« թանձր եւ խոր պղծութիւն հայացի խօսից փոխելոյ
« ամենեւին յոճ լատինական յանճոռնի եւ յանհեղեղ՝
« *Առաստեղծ խոժադոժ բայիւք եւ բառիւք հանդերձ, ե-*
« *մուտ կալաւ ի մերսն մօտ ի կէս եւթնեւտասն դա-*
« *րու. . . Ի սոցանէ վնասակար քան զամենեսեան*
« *հաշուելի է Ոսկան վարդապետ, որոյ աղաւաղ տպա-*
« *գրութիւնք. . . անցեալ ի բերանս ամենեցուն՝ խան-*
« *գարեաց եւ խանգարե գարդ եւս զլեզուն ի միտս եւ ի*
« *գրիչս բազմաց՝ որ սովորութեամբ ի նոյն ընդե-*
« *լեալքն են »:*

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 04147 1379

